

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 30.11.2021.

Kabul Tarihi: 28.12.2021.

ArticleType: Research article

Submitted: 30.11.2021.

Accepted: 28.12.2021

Osman YALÇIN¹

1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SAVAŞTA HAVA HAREKÂTI

Öz: Filistin olarak tanımlanan bölge; Sümerler, Asurlular, Babiller, Helenler, Persler, Romalılar tarafından kontrol altına alınan bir yerdir. İslam tarihinde, Hazreti Ömer zamanında 640 yılında ele geçirilmiş ve 1917 yılına kadar Müslümanların egemen olmuştur. 1517-1917 yılları arasındaki Osmanlı döneminde barış içinde geçen yüzyıllar olmuştur. İngiltere bölgeyi 1921 yılından itibaren kontrolüne almıştır. İngiltere'nin egemenliği ancak 30 yıl kadar devam etmiştir. Bu dönemde bölgeye çok fazla Yahudi göçü olmuştur. Bu göçler, bölgenin yerli halkı olan Araplarla sonradan gelen Yahudilerin arasında kavgaya sebep olmuştur. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgeden çekilmiştir. Bölgenin sorunlarının çözümü ise Birleşmiş Milletlerin sorumluluğuna yüklenmiştir. Bu kapsamda bölgede iki ayrı devletin kurulması gündeme gelmiştir. İsrail Devleti, 14 Mayıs 1948 tarihinde ilan edilmiştir. Bu gelişmeden sonra Arap ülkeleri ile İsrail arasında 1948 savaşı yapılmıştır. 1956 yılında İsrail-Mısır savaşı gerçekleşmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı çok daha kapsamlı ve büyük bir savaşı. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e karşı Mısır, Irak, Ürdün ve Suriye birlikte savaşımıştır. Bu savaşta hava gücü önemli başarılar elde etmiştir. Hava Kuvvetleri profesyonelce kullanılmıştır. Elektronik harp, eğitimli insan unsuru, güçlü sistemler ve mühimmat sonucu etkilemiştir. Bu savaş Harp Tarihi Etüdü ve İncelenmesi kapsamında değerlendirilmiştir. Türkler, Filistin'i 400 yıl barış

¹ Doç. Dr., Rumeli Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Ulaştırma Hizmetleri Bölümü Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği., ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6259-6490>

içinde yönetmiş ve halkın sevgisini kazanmıştır. Türkiye halen bölgenin sorunlarının çözümü için çok önemli ve güven duyulan bir ülkedir.

Anahtar Kelimeler: Hava Harekâtı, altı gün savaşı, savaş uçakları, füzeler, Moşe Dayan, Cemal Abdülnasır.

1967 Arab-Israel War and air Operations in the War

Abstract: The region defined as Palestine; It is a place under control by Sumerians, Assyrians, Babylonians, Hellenes, Persians, Romans. In the history of Islam, it was captured in 640 during the time of Hazrat Omar and was dominated by Muslims until 1917. During the Ottoman period between 1517 and 1917, there were centuries of peace. Britain took the region under its control since 1921. England's sovereignty lasted only 30 years. During this period, there was a lot of Jewish immigration to the region. These migrations caused a fight between the local people of the region, the Arabs, and the Jews who came later. Britain withdrew from the region after the Second World War. The solution of the problems of the region is the responsibility of the United Nations. In this context, the establishment of two separate states in the region came to the fore. The State of Israel was proclaimed on May 14, 1948. After this development, the 1948 war was fought between Arab countries and Israel. In 1956, the Israeli-Egyptian war took place. The 1967 Arab-Israeli War was a much larger and larger war. In the 1967 Arab-Israeli War, Egypt, Iraq, Jordan and Syria fought together against Israel. Air power achieved significant success in this war. The Air Force was used professionally. Electronic warfare has affected the outcome of trained human elements, powerful systems and ammunition. This war has been evaluated within the scope of War History Study and Analysis. The Turks ruled Palestine in peace for 400 years and won the love of the people. Turkey is still a very important and trusted country for the solution of the region's problems.

Keywords: Air Operation, six day war, warplanes, missiles, Moshe Dayan, Jamal Abdul Nasser.

GİRİŞ

Ortadoğu, medeniyetlerin doğduğu ve insanoğlunun ilk dönemlerinden günümüze yaşamında derin izleri olan seçkin bir bölgenin adı olmanın yanında stratejik konumu, yeraltı kaynakları ve kültürel yapısı ile önemini kaybetmemektedir. İnsanoğlu teknolojide, bilimde, sanatta önemli gelişmeler elde etmesine rağmen köklere olan bağlılık hissi ve aidiyet duygusu ile inanlığın kadim tarihinin mekânı olan Ortadoğu'dan vazgeçmesine mani olmaktadır. Diğer taraftan semavi dinlerin ortaya çıkış yeri olması ve kutsal mekânları barındırması ile de Ortadoğu oldukça önemli olmayı sürdürmektedir. Ortadoğu tarihinin her döneminde güçlü devletlere mekân olması yanında güçlü devletlerin ilgi odağı olması bakımından uluslararası sorunların meydana geldiği bölgelerden en önemlilerinden olmuştur. 20'nci yüzyılda ise büyük bir değişim olmuş ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölge emperyal güçlerin kontrolüne geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu bölgede başta Türkler ve Araplar olmak üzere eskiden beri birlikte yaşayan halkların birlikteliklerinin devam etmesine azami özen göstermiştir. Hatta en zor zamanında ve henüz Türk Askeri havacılığı yeni kurulurken, bölgeye hava seferleri düzenleyerek halkların kaynaşmasına çaba harcamıştır. Bu uğurda en deneyimli üç subay şehit olurken, 3 uçak da kaybedilmiştir.³

Araplar, Filistin bölgesine yerleşen Yahudi nüfus karşısında Osmanlı ile işbirliği içinde olma ya da dönemin etkili gücü İngilizlerin vaadi ile yeni politikalar geliştirme durumunda kalmışlardır. İngiltere, Araplara ve Yahudilere karşı ikircikli, davranmıştır. Nitekim bir Arap isyanını finanse ederken diğer taraftan 2 Kasım 1917 tarihli 117 kelimededen oluşan Balfour Deklarasyonu ile "Yahudilere Ulusal Bir Yurt Kurma" projesi olan İsrail kurulmasını da bizzat üstlenmiştir. Nitekim Paris Konferansı sonrası bölge İngiltere'nin mandaterliğine verilmiştir.⁴

³ Osman Yalçın, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı", *Bilig Dergisi*, KIŞ 2021/SAYI 96, s.147-176; Osman Yalçın, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: 'Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi', *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 2014, s.327-347.

⁴ M.Bürkan Serbest, *Soğuk Savaş (1945-1975) Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikası-Gücün Hukuka Üstünlüğü*, İst.Ünv.Sos.Bil.Enst., Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s.130-134; Nigar Neşe Kemiksiz, "Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları", *Journal of Arenes*, Cilt:3, Sayı:Özel, Vol:3, Issue:Special, 2018, s.129-131; Murat Gül- Bekir Ali Yüksel, "İsrail'in Dış Politikasını Anlamak: Tevrat, "On Emir", "Vadedilmiş Topraklar" ve "Üstünlük", *Kırıkkale Üniversitesi Sos.Bil.Dergisi*, Ocak 2016 / Cilt: 6, Sayı: 1, Kırıkkale, 2016, s.341.

Balfour Deklarasyonu'nu ünlü bir Yahudi yazar olan Arthur Koestler şöyle tanımlıyordu: "Bir devletin başka birine üçüncü bir ulusun toprağını vermesi".⁵ Ancak mandater olarak bölgede askeri kuvvetleriyle yer alan İngiltere, Yahudilerin göç dalgaları ve Arapların düzeninin altüst olması karşısında 3 Haziran 1922 tarihinde Dünya Siyonist Örgütü'ne bir açıklama göndererek, Balfour Deklarasyonu'nun bir Yahudi Filistin inşasını öngörmediğini ve sadece Yahudilere bir yurt verilmesini kapsadığını bildirmiştir. Ne var ki gelişmeler kontrolden çıkmış ve özellikle 1930'lu yıllardan itibaren bölgede içinden çıkılmaz bir hal almış. Çatışmalar; Arap-Yahudi ve İngilizler arasında gittikçe artmaya başlamıştır.⁶

İngiltere, savaş yıllarında önemli ekonomik sorunlarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu sorunları çözmek, uzayan savaşa destek bulmak amacıyla bazı girişimleri olmuştur. Bunlardan önemli olan biri de Balfour'un İşadamı Rotschild'e yazdığı mektuplarda yer almaktadır. Balfour, Kraliyet Hükümeti adına yazdığı mektupta, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına olumlu bakıldığını ve bu durumun bölgedeki halkaların haklarına veya Yahudilerin mevcut kazanımlarını etkilemeyeceğini ve bu gayretlerinin Siyonizm Federasyona iletilmesini arzu ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu mektupla birlikte, oldukça sınırlı bir grup arasında sürdürülen Siyonist mücadele uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Yine aynı dönemde diğer İttifak ülkeleri ABD, İtalya ve Fransa da bu gelişmeye destek vermiştir. Fransa Anti-Siyonist yapıya da el altından destek vermek suretiyle bölgede kendi politikasını oluşturmaya çalışmıştır. Balfour Deklarasyonu sonrası, Filistin'de çoğunluğu oluşturan Arapların self determinasyon hakkının elinden alınması gerçekleştirilmiştir. İngiltere, savaşın sonunda en büyük güç olarak Doğu Akdeniz'i güvenli ve İngiltere'nin geleceği bakımından verimli bir alan haline getirebilmek için Siyonizm'e⁷ destek vermiş, bölgeye Yahudi sermayesini

⁵ İlhan Aras, *"Filistin-İsrail Arasındaki Temel Sorunlar ve Uluslararası Hukuk"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010, s.6.

⁶ Yavuz Pehlivan, *"Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948-1967)"*, 9 Eylül Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.2, 3.

⁷ Siyonizm, "Sion" kelimesinden türemiştir. Yahudilerin ilk tapınağının yıkılmasından sonra Kudüs'ü ifade etmektedir. Siyonist hareket ise temel olarak, dağılan Yahudi halkını

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

aktarmayı, bölgeyi sanayileştirmeyi ve daha rahat yönetmeyi planlamıştır.⁸ Oysa gelişmeler tam zıddı ile ortaya çıkmış, bölge onlarca yıldır kaosu içinde çıkmamaktadır. Keza aynı zamanlarda İngiltere'nin zayıf bir Yunanistan'ı da Anadolu topraklarına cesaretlendirmesi ve finanse etmesi bölge üzerindeki politikaları bakımından destekleyici bir plan olarak uygulanmıştır.

Osmanlı orduları bölgeyi terk etmiş yerine hekim olan yeni güçler bölgede huzurlu bir ortam kurmaktan imtina etmişler ya da bunu başaracak gücü kendilerinde bulamamışlardır. Bu dönemde ise (1917-1948) bölgede yeniden bir Musevi devleti kurmanın taşları sabırla belirli güç merkezleri tarafından başarılı bir şekilde inşa edilmiştir. Bu süreçte Balfour Deklarasyonu'nun önemli bir kilometre taşı olduğu bilinmektedir.

Yahudilerin, Filistin'e göçünü ifade eden "*aliyah*" terimi, üç temel döneme ayrılmaktadır. 1881 – 1903 yılları arası ilk dönem göçler, 1904 – 1918 yılları arası özellikle Siyonist devletin çekirdek kadrosunu oluşturan ikinci göç dalgası vardır.⁹ Siyonist idealin gerçekleşmesine matuf göçler, yoğun olarak 1917 Balfour Deklarasyonu ile başlamıştır. Deklarasyondan sonraki 31 yıl içinde bölgeye yarım milyon göç gerçekleşmiştir. Bu dönemde 3 ayrı göç dalgası yaşanmış ve bunlara "Aliyah" denmiştir. "Aliyah" olarak tanımlanan ilk göç hareketi 1918-1923 arasında yapılmıştır. "İkinci Aliyah" olan gerçekte ise dördüncü toplu göç yılları, 1923-1932 arasında kapsar. Beşinci göç dalgası ya da "Üçüncü Aliyah" 1932 yılından bağımsız İsrail'in kuruluşu olan 1948 yılına kadar olan süreci kapsar. "Aliyah", kelime olarak Yahudilerin yerleşmek amacıyla başka ülkelerden, Filistin'e yaptıkları göçü ifade etmektedir. Siyasi Siyonizm'in göç politikası olarak tanımlamak da mümkündür.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı sona ererken İngiltere, bölgeden çekileceğini açıklamış ve bu kapsamda mandater olduğu ülkelerin durumu tartışma konusu olmuştur. 1946 Mayıs ayında bölgede iki toplumlu bir devlet kurulması gündeme gelmiştir. Koşullar oluşuncaya kadar Filistin'in BM denetiminde olması üzerine bir bildiri

bir araya toplamak ve aynı çatı altında yaşamalarını sağlamak için bir devlet kurma projesidir. Şenel, *a.g.m.*, s.160,161; Torlak, *a.g.e.*, s.19.

⁸ İsmail Ediz, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset 1919-1922", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2015, s.142,145, 173.

⁹ Aras, *a.g.t.*, s.4.

¹⁰ Mehmet Çelik, "Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-926)", *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu*, Hiper Yayın, İstanbul, 2020, s.110.

yayınlanmıştır. Diğer Arap lkeleri ise ABD'nin bu soruna taraf olmasına karşı çıkmışlardır.

Gelişmeler zerine İngiltere konuyu BM'ye taşımmıştır. Burada kurulan Filistin Uzlaştırma Komisyonu konuyu değerlendirmiştir. İki görüş ortaya çıkmıştır. Çoğunluk ve azınlık planı olarak tanımlanan görüşler şu şekildedir. Çoğunluk Planında; Kudüs'n BM denetiminde özel bir statüsünün olması gibi kutsal yerlerin korunması, ekonomik birliğin korunması, bu sorunun Yahudi sorunun zm olarak görülmemesi ve Filistin ve Yahudilerin iki ayrı devlet olarak tanınması ve bağımsızlık verilmesini kapsamaktadır. Azınlık planına göre ise Filistin iki devlet arasında paylaştırılacak ve devletler federatif yapıda olacaklar, Başkent Kudüs olacaktır. Çoğunluk planı Yahudiler tarafından ve bu plana ABD ile SSCB de destek vermiştir. Azınlık planı ise Araplar tarafından benimsenmiş ve Türkiye de bu planı desteklemiştir. Konu BM'de değerlendirilmiş ve Filistin üzerinde iki ayrı devletin kurulması konusu 29 Kasım 1947 tarihli görüşmede toplam 56 oydan 33 lehte oy ile kabul edilmiştir. Bu durum zerine Kahire'de toplanan Arap liderler bu kararı kabul etmemişler ve İngilizlerin çekilmesine müteakip harekete geçeceklerini deklare etmişlerdir. Bu olumsuz gelişme Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmaların başlamasına ve yayılmasına neden olmuştur.¹¹ Kurulan Yeni Dünya Düzeni'nde, bölge Amerika Birleşik Devletleri'ne siyasal olarak bırakılırken, bölge halkının haklarını savunacak bir g bulunmuyordu. Birleşmiş Milletler 1947 yılında aldığı karar ile onlarca yıldır kurulması için Siyonist rgtleri başta olmak üzere pek çok yapının açıktan veya kapalı olarak kurmaya çalıştığı İsrail Devleti'nin kurulmasını benimsemiştir. Bu süreçte bir de Filistin Devleti kurulması kabul edilmişse de Filistinlilerin haklarını savunacak, devletlerin inşa etmesine destek verecek büyük bir devlet olmadığından bu mümkün olmamıştır.

İngiltere'nin bölgeden çekilmesi sonrasında bölgede, Ortadoğu Komutanlığı kurulması projesi ortaya atılmıştır. Mısır, SSCB'yi dost görmesi sebebiyle bu projeye karşı çıkmıştır.¹²

Türkiye'nin hemen yakınındaki bu gelişmeler, Türkiye tarafından da yakinen takip edilmektedir. Türkiye, İsrail'in kurulmasına ilk başta karşı olmasına

¹¹ Serbest, *a.g.t.*, s.135,136; Bilge Deniz atak, "Mülteci Olarak: Mersin'de Yaşayan Filistinli Mültecilerin G Hikayeleri", *G Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2016, s.202; Serbest, *a.g.m.*, s.163.

¹² mer Osman Umar - Turgay Murat, Sovyet Rusya'nın Mısır zerinden Ortadoğu'ya Girişi, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VII, Sayı:1, Elazığ, 2010, s.121.

rağmen zamanla bu karşıtlığı zayıflamış ve meydana gelen defacto durum karşısında Batılı ülkeleri desteklemekle birlikte genel olarak konjonktürel ve pragmatik bir politika takip etmiştir. 24 Mart 1949 tarihli kararı ile İsrail'i tanıyan ilk İslam ülkesi olmuştur.¹³ Yine bu dönem her hangi bir tarafta kesin olarak tavır belirlemeyen Türkiye, dönemin hassas şartları gereği birçok konudan Araplara yönelik olumlu bir politika sergilediği açıktır.¹⁴ Ancak hassas bir dönem olmasının bir sonucu olarak bu desteğini açıktan bir tavır olarak göstermesi mümkün olmamıştır.¹⁵ Gücünün sınırlı olması sebebiyle, Arapların tamamen karşısında yer almazken, Batılı ülkelerin her isteğine de olumlu yaklaşmamıştır.

Arap-İsrail savaşlarının politik, ekonomik, psiko-sosyal ve askeri açıdan incelenmesi bu süreç bakımından önemlidir. Zira iki toplumun yapısı doğru tespit edilmediği takdirde iki toplumun arasında geçen savaşları anlamak da mümkün olmayacaktır.¹⁶

Çalışmada 1967 Arap-İsrail Harpleri Hava muharebeleri ağırlıklı olarak incelenmiştir. Harbin öncesi, harp süreci ve harp prensipleri ekseninde durum değerlendirmesi yapılmıştır. Şüphesiz, bu çalışma harp tarihi yazımı prensipleri bakımından¹⁷ yeni bir yöntem olarak incelenmiş olması sebebiyle birçok eksiği olacağı açıktır. Benzeri çalışmalar ile konunun askeri tarih ve harp tarihi yazımına yönelik bir makale olması hedeflenmiştir. Çalışmada 1948 ve 1956 ve 1967 Arap-İsrail Savaşı incelenmiştir. Yöntem olarak 1967 Arap İsrail Savaşı, harp tarihi incelemelerinde gerekli alt konu başlıklarında belirtilmiş ve genel hususlar ise birleştirilmek suretiyle incelenmiştir.

Harp Öncesi Siyasi Durum ve Harbin Nedenleri

Filistin bölgesi, Haçlı Seferlerinden (1096-1270) sonra yaklaşık 2 yüzyıl boyunca, bölgede siyasal bir güç haline gelen Memluk hâkimiyetinde kalmıştır. 1517'de, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Osmanlılar tarafından Kudüs özel ilgilenilen önemli bir şehir olmuştur. Mescid-

¹³ Yasemin Çelik, *Yeniden Milli Mücadele Dergisi'nde Ortadoğu (1970-1980)*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.19-29; Şenel, *a.g.m.*, s.163-174; BCA, 030.18.01.02.118.108.3.

¹⁴ BCA, 030.10.266.793.49.

¹⁵ Gürpınar, *a.g.m.*, s.5-7.

¹⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.589-592; ARAS, *a.g.t.*, s.12; Koç, *a.g.m.*, s.620.

¹⁷ Osman Yalçın, "Harp Tarihinin Etüdü ve Harp Tarihi Yazımında Yöntem", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:(2), Samsun, 2021, s.462-497.

i Aksa ve Kubbet-üs Sahra Camilerinin bulunduğu Harem-i Őerif alanının, Memluklar zamanında birçok yapı ile çevrelenmişti. Bu çehreye surların yeniden inşasıyla, su kaynaklarının yetersizliğini çözmek için kanallar, su kemerleri, çeşme, sebil gibi su ihtiyacını karşılayacak yapılarla mamur bulundurulmasına özen gösterilmiştir.¹⁸

Viyana'da yaşayan bir Yahudi olan gazeteci Theodor Herzl, 1896 yılında, "Der Judenstaat" yani "Yahudi Devleti" adlı bir kitap yayınlamıştır. Teodar Herzl kitabında, Avrupa'daki Yahudi düşmanlığına karşı çözümleri kendi devletlerini kurmak olduğunu savunuyordu. Nitekim bu gelişmeden bir yıl sonra, Birinci Siyonizm Kongresi 29 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre'nin Basel şehrinde toplanmıştır. Kongrede, kitapta savunulan fikirler tartışılmıştır.¹⁹ Kongrede, Yahudilerin 50 yıl içinde bir devlet kurmaları konusunda mutabık kalınmıştır.²⁰ Daha sonra bir yerde Herzl, "Ben İsrail'i 50 sene evvel kurmuştum." demiştir.

Teodar Herzl, bizzat Sultan 2. Abdülhamit ile iki defa görüşme yapmıştır. Bu görüşmelerde, Osmanlı borçlarının ödenmesi karşılığında Yahudi göçmenlere kolaylık sağlanması hususu Osmanlı Arşivi kaynaklarında yer almaktadır.²¹ Dönemin yazışmalarına bakıldığında 1880'lerden itibaren toprak satışının durdurulması, kontrol altında tutulması, Yahudi yayılmacılığına karşı askerî ve idari tedbirler alınması, Theodor Herzl'in faaliyetinin takibi konusunda ilgili birimlere İstanbul'dan farklı tarihlerde birçok defa talimat verilmiş, bölgedeki idarelerin dikkati çekilmiştir. Gelişmeler ve özellikle Siyonist örgütün aktif faaliyeti dönemin en etkili liderlerine ulaşmış durumdaydı. Nitekim bu yıllarda,

¹⁸ Malike Bileydi Koç, "İsrail Devleti'nin Kudüs'ü Başkenti İlan Etme Kararının Türk Basınında Yansımaları", Proceedings of ADVED 2019- 5th International Conference on Advances in Educationand Social Sciences 21, 23 October 2019- Istanbul, Turkey, s.619.

¹⁹<http://bianet.org/bianet/siyaset/53881-israil-filistin-sorunununtarihcesi#1897> (E.T.:28.05.2016).

²⁰ Oya Akgönenç, *Amerikan Dış Politikası*, Ufuk Üniversitesi UAI Programı, Ankara, 2007, Ders Notları.

²¹ Özdemir, H.-Subaşı, E., *Osmanlı belgelerinde Filistin*, Seçil Ofset, İstanbul, 2009, s. 303; Aras,a.g.t., s.17; Burak Şenel, İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s.160,161.

Amerikan Başkanı Wilson Musevi Devleti kurulması konusunda, Rus Çarlığının desteğini istemiştir.²² Gelişmelerde İngiliz hükümeti aktif rol almıştır.

1917 Yılında Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı sırasında giriştikleri Kanal Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanınca, İngiliz işgalindeki Filistin, 1920 Yılından itibaren tamamen İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından idare edilmeye başlanmıştır. 1922'de Cemiyeti Akvam (Birleşmiş Milletler)'in kararıyla Filistin, resmen İngiliz vesayetine girmiştir. Bu süre zarfında Filistin'e Yahudi göçü yoğun olarak devam etmiş ve bu durum Araplar ile Yahudiler arasındaki düşmanlığın artmasına neden olmuştur.

1920'li yıllardan itibaren bölgede çatışmalar artmıştır. 1929'da kurulan Shaw Komisyonu, sorunların ve toplumlar arası mücadelenin Arapların toprak varlıklarının ortadan kaldırılma kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Raporda Filistinlilerin, göçlerle Yahudi hâkimiyetinde bir Filistin'in inşa edilmesinden endişe ettikleri yer almıştır. Shaw Komisyonu, Yahudi göçü üzerindeki kontrolün artırılmasını tavsiye etmiştir.²³ Şüphesiz Nazi Almanyası döneminde, bölgeye olan Yahudi göçü hızlanmıştır. Zaman içinde Filistinliler topraksızlaşmaya veya dolayısıyla fakirleşmeye başlamıştır. 1930'da Lord Passfield'in hazırladığı ve Passfield Beyaz Kitabı olarak bilinen raporda, İngiltere'nin görüşünün aksine Yahudi göçünün sınırlandırılması öngörülüyordu. 1936 Arap ayaklanması sonrası kurulan Peel Komisyonu ise Arap ve Yahudilerin ayrı bağımsız devletler kurmaları, Kudüs'ün ve Beytüllahim'in dahil olduğu kutsal yerlerde İngiliz yönetimi öngörülüyordu. Zira bu yıllarda göçlerle birlikte nüfus dengesi değişmeye başlamış ve 1936 yılında bölgede Yahudi sayısı 382.000 olmuştur. 1939'da "Mac Donald Beyaz Kitap"ta bölgede bir Yahudi devleti öngörülmediği, bölgeye Yahudi göçünün sınırlandırılması ve 10 yıl sonra Filistin'in bağımsız olması gibi planlamalarda bahsedilmiştir. Bu durum Siyonistleri, İngiltere'ye karşı silahlı mücadele için harekete geçirmiştir.²⁴ "1922'de İngiltere'nin düzenlediği bir nüfus sayımı, Yahudilerin sayısının, Filistin'deki 750 binlik nüfusun yüzde 11'ine ulaştığını

²² Özdemir-Subaşı, a.g.e., 2009, s. 231, 241, 25, 285, 162, 291, 303, 357, 365, 431; Mir Murtaza Ghotbi, *Arap İsrail Çatışmasının Temelinde Olan Filistin Sorunu (1900-1980)*, Doktora Tezi, İst.Ünv. Sos.Bil.Enst. Uluslararası İlişkiler, İstanbul, 1990, s.17-20; Kadriye Sınmaz, "Ortadoğu'da Su ve Barış İsrail'in Su Gaspı ve Bölgesel Politikaları", *İNSAMER, Araştırma* 51, Aralık 2017, s.4-6.

²³ Kemiksiz, a.g.m., s.130.

²⁴ Kemiksiz,a.g.m., s.130; ARAS, a.g.t., s.8,9.

gösteriyordu. Bundan sonraki 15 yılda 300 bin Yahudi daha gelmiştir".²⁵ Yahudi göçü ve tepkilerle süren düzen İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru, Yalta Konferansında yenedünyanın önemli bir organizasyonu olan Birleşmiş Milletlerin kuruluşu için mutabık kalınmıştır.²⁶ Yahudiler ile ilgili kararlar artık bir devletin inisiyatifinden çıkmış ve gelişmeler BMGK tarafından takip edilmeye, kararlar alınmaya ve gerek duyulursa barışçıl askeri tedbirler de alınmaya başlanmıştır.

İngiltere'nin mandaterliği dönemi olan 1922–1948 yılları arasında Filistin'de yaşayan Yahudi oranını göçlerle 1/10'den 1/3'e yükseltmiştir. Yahudi sayısını 7 kat arttırırken, burada uygulanan yöntemin yerli halkın aleyhine geliştiği açıktır.²⁷ İngiltere, 1940'lı yılların başında Filistinliler lehinde bir politika takip etmesi üzerine, Yahudiler bu defa ABD ile işbirliğine önem vermeye başlamıştır. 11 Nisan 1942 tarihinde Newyork Biltmore Otelinde yapılan toplantı ile anılan Biltmore programı geliştirilmiştir. Bu program ile İngiliz manda yönetimi sona erecek, bağımsız Yahudi devleti kurulacak ve göç sınırlaması olmayacaktı.²⁸

İngiltere, Filistin'de çatışmaların artması, Siyonistlerin baskısı ve yerli halkın duyduğu rahatsızlıklar, bölgede güvenliğin korunmasında karşılaştığı güçlükler sebebiyle Arapların ve Siyonistlerin arasındaki sorunu çözme hususunu 1947 yılında Birleşmiş Milletlere devretti. Yahudiler nüfusun üçte birini oluşturmasına rağmen ancak toprakların fiilen yüzde 6'sı ellerindeydi. BM'nin kurduğu özel komite, bölgeyi Filistin ve Arap devletleri arasında bölmeyi önermiştir. Arap Yüksek Komitesi diye anılan Filistinli temsilciler, teklifi reddederken, Yahudi temsilciler kabul etmiştir. Bu dönemde Türkiye de bölgenin paylaşımına sıcak bakmamış ve bu tavrı arşiv belgelerinden ve araştırmalardan anlaşıldığına göre Araplar tarafından büyük takdir görmüştür.²⁹ Türkiye, bölgenin Sovyet silahlarının yığınağı haline gelmesi, kurulması muhtemel bir İsrail'in SSCB etkisi altında kalması konularında endişe içinde olduğundan bağımsız bir İsrail'e karşı çıkıyordu. Türkiye'nin bu yıllarda

²⁵ [http://bianet.org/bianet/siyaset/53881-israil-filistin-sorununun tarihcesi# 1897](http://bianet.org/bianet/siyaset/53881-israil-filistin-sorununun_tarihcesi#_1897) (E.T: 11.12.2021).

²⁶Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2010, s.587-589.

²⁷ Aras, *a.g.t.*, s.7.

²⁸ Aras, *a.g.t.*, s.9; Şenel, *a.g.m.*, s.163.

²⁹ BCA, 030.10.266.793.49; Pehlivan, *a.g.t.*, s.8.

SSCB'nin ağır baskısı altında bulunduğundan yaklaşımının anlaşılması zor olmayacaktır. Truman Doktrini ile birlikte ABD ile olan ilişkilerini güçlendirmeye başlaması, bağımsızlığı tanınan İsrail'in, ABD tarafından da tanınması ve Batılı bir devlet olarak yapılanmasına yönelik gelişmeler, Türkiye'nin olumsuz bakışını olumlu yönde değiştirmeye başlamıştır.³⁰

Paylaşım planı, Filistin'in yüzde 56,47'si kurulacak İsrail Devleti'ne, yüzde 43,53'ünü de kurulması karar altına alınacak Filistin Devleti'ne verilecekti. Kudüs'ün uluslararası bir idare altında olması öngörülüyordu. Paylaşım Planı, 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nda 3 ülkeden, 3 ülkenin oyuyla plan onaylanmıştır. Oylamada, 13 ülke karşı oy vermiş, 10 ülke ise çekimser kalmıştır. Filistinlilerin reddettiği bu plan hiç uygulanmamıştır.³¹

1947 yılında Birleşmiş Milletler almış olduğu bir kararla Filistin bölgesinde bir İsrail ve Filistin devleti kurulmasına karar verilmiştir. Bu kararda nüfusun %6'nı oluşturan Yahudilere verilmesi öngörülen toprak büyüklüğü Filistin'in %56'na isabet ediyordu.³² 12 Mayıs 1948 tarihinde İngiltere, Filistin'den çekilince, 14 Mayıs 1948 tarihinde, Tel Aviv'de Ben Gurion başkanlığında toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. 13 kişiden oluşan bir "Geçici İsrail Hükümeti" kurulmuştur. Yapılan açıklamada şu ifadeler yer verilmiştir³³:

"...Ulusal Konseyin üyeleri olan bizler Filistin'deki Yahudi halkın ve Dünya Siyonist hareketinin temsilcileri olarak, bugün Filistin'de İngiliz mandasının sona erdiği gün, Yahudi halkın doğal ve tarihsel haklarının ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (Taksim) kararının verdiği yetkiyle kutsal bir toplantı yaptık. Bu nedenlerle, Mediath Yisrael (İsrail Devleti) adı verilmek üzere Filistin'de Yahudi Devletinin kurulduğunu ilan ediyoruz. ..."

ABD Başkanı Truman, ilandan 11 dakika sonra henüz ABD Birleşmiş Milletler temsilcisinin bile haberi olmadan İsrail Devleti'ni defacto olarak tanıdığını ilan

³⁰ Serbest, a.g.t., s.148; Pehlivan, a.g.t., s. 11; Şenel, a.g.m., s.164.

³¹<http://bianet.org/bianet/siyaset/53881-israil-filistin-sorununun-tarihcesi#1897> (E.T.:28.05.2016).

³² Ghotbi, a.g.t., s.54.

³³ Pehlivan, a.g.t., s.10; Şenol Kantarcı, Soguk Savas Sonrası Uluslararası Sistem:Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 16, s.56.

etmiştir. Yeni kurulan devlet, 17 Mayıs 1948 tarihinde ise SSCB tarafından tanınmıştır.³⁴ Başkan'ın hemen tanınmasının sebebinin, ABD Dışışleri Bakanlığının, Ortadoğu'da bir Yahudi Devleti kurulmasına karşı olması sebebiyle olduğu bilgisi bulunmaktadır. İsrail Devleti'nin 14 Mayıs 1948 yılında ilanından birkaç saat sonra Arap Devletleri ve İsrail Devleti arasında bir savaş başlamıştır. Birinci Arap-İsrail Savaşında; güneyden Mısır, kuzeyden Suriye ve Lübnan, doğudan Ürdün saldırıya geçmiştir. 1948 Savaşında Irak ve Suudi Arabistan'ın desteği sınırlıdır. 7 Ocak 1949'da Rodos Adası'nda yapılan ateşkes antlaşması ile savaş sona ermiştir.³⁵ Bu savaş taraflar arsında ilk savaş olması sebebiyle, düzenli ordu harekâtına göre daha ilkel ve hazırlıksız bir savaştır.

1948 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrasında Araplar yenilgi almışlar ve bu durum İsrail'in topraklarını genişletmesi ile neticelenmiştir. BM'in öngördüğu alandan daha büyük bir İsrail'in varlığı sorunu Araplar bakımından daha da sorunlu hale getirmiştir. Savaş sonunda İsrail, BM'nin 1947 tarihli Taksim kararıyla kendisine bırakılan yaklaşık 5.800 mil²'lik toprağı 8.000 mil²'ye çıkararak Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini ayrıca Kudüs'ün yarısını ele geçirmiştir.³⁶ 1948 yılı Arap-İsrail Savaşı ile Kudüs fiilen ikiye bölünmüş, Doğu Kudüs Ürdün'ün, Batı Kudüs ise İsrail'in denetiminde kalmıştır. İsrail Yüksek Mahkemesini 1948'de buraya taşımıştır. 1949'da parlamento'yu burada toplamış, takiben birçok Bakanlık ve kurumu burada yapılandırmaya başlamıştır. İsrail, 1967 Savaşında Doğu Kudüs'ü de işgal etmiştir. Nitekim Ürdün, Doğu Kudüs'teki haklarından 1988'de vazgeçtiğini açıklamıştır.³⁷ 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında, İsrail'in topraklarını genişletmesi ile birlikte bu topraklarda yaşayan Filistinliler, İsrail sınırları içinde kalmıştır. İsrail'de kalanların dışında 450 bin Filistinli Ürdün'e, 200 bini Mısır'a, 90 bin kişi ise Suriye'ye sığınmış ve mülteci olmuştur. Aynı yılda İsrail kontrolünde kalan Filistinli sayısı 726.000'dir.³⁸ Bu dönemde yaşanan insani dramların çözümü için Filistin Mültecileri İstişare Konseyi oluşturulmuş

³⁴Nurten Çendek, "Ürdün'ün Dış Politikası (1920-2006)", G.Ü. Sos.Bil.Enst.,Ankara, 2008, s.14; Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s.164.

³⁵ Serbest, *a.g.t.*, s.138.

³⁶ Aras, *a.g.t.*, s.14.

³⁷ Yetkin Ergün, Kudüs'ün Hukuki Statüsü ve Uluslararası Toplumun ABD'ye Cevabı, *Uluslararası Hukuk Bülteni*, 13. Sayı, 2018, s.1.

³⁸Çatak, *a.g.m.*, s.203.

ve Türkiye'yi temsilen İstanbul Milletvekili Emekli General Refet Bele görevlendirilmiştir.³⁹ Savaştan sonra 11 Aralık 1948 ve 194 Sayılı karar ile üç noktaya temas edilmiştir. Bunlar geniş yetkileri olan Türkiye, Fransa ve Amerikalı temsilcilerden oluşan bir "Filistin Uzlaştırma Komisyonu" kurulması, Kudüs'ün özel bir statü (Corpus Seperatum) ile BM gözetiminde yönetilmesi ve son olarak mülteci duruma düşen Filistinlilerin yerlerine dönmelerinin sağlanması veya mağduriyetlerinin giderilmesidir.⁴⁰ Türkiye tarafından bu komisyona ilk olarak o dönemde İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın görevlendirilmiştir.⁴¹

1948-1967 arası dönem Arap toplumların ve devletlerin, İsrail'den intikam alma duygularının güçlü olduğu zamandır. Nasırcılık, Arap milliyetçiliğine yeni bir ruh ve güç katıp, tüm bölgede etkisini sürdürmeye başlamıştır. Yine 1955 tarihli Bağdat Paktı'nın yol açtığı Batı aleyhtarı tepkiden yararlanan Sovyetler Birliği'nin Arap ülkeleri üzerinde etkisinin artmaya başladığı bir dönemdir.⁴²

Arap-İsrail Savaşlarının Politik Nedenleri

İsrail açısından bakıldığında; Arap Devletleri tarafından tanınmaması ve İsrail'in bu devletlere kendini kabul ettirmek istemesi savaşın temel sebeplerinden biridir. Araplar açısından değerlendirildiğinde; Mısır'ın Arap dünyasının dünyada bir güç dengesi olabilmesi için Arap Birliği'ni kurmak istiyordu. Mısır bu girişimi ile işgal edilmiş olan tüm Arap topraklarının kurtarılması, 1947 yılında BM tarafından da kurulması kabul edilen Filistin Devleti'nin teşkilinin sağlanması, Rus ve ABD menfaatlerinin jeopolitik ve jeostratejik yönden bölgede kurmak istedikleri üstünlük çatışması olarak sıralanmaktadır.⁴³

İkinci Dünya Savaşı sonunda bölgeden çekilen İngiltere'nin oluşturduğu boşluğun kaotik bir duruma dönüşmesi, Sovyetlerin bu durumu sabote etmesine neden olmuştur. Bu durum Demirperde bloğuna karşı, ABD'nin kendinin ve Batının çıkarlarını koruma endişesini öne çıkarmaktadır. Bölgesinin kendi haline bırakılması halinde, birçok ülkenin çıkar alanlarının riske girmesi riski bulunuyordu. Arap-İsrail gerginliğinin yükseldiği zamanlarda, bölgede etki kurmaya çalışan yeni güçlerin varlıklarını güçlendirmesi ya da eski egemenlerin

³⁹ BCA, 030.18.01.02.122.32.5.

⁴⁰ Çendek, *a.g.t.*, s.16.

⁴¹ BCA, 030.18.01.02.118.87.1.

⁴² Kemiksiz, *a.g.m.*,s.134.

⁴³ Oktay Zaif, *Hava Harp Tarihi*, HHO Yayınları, 2009, İstanbul, s.2012.

yeniden bölgeye dönebileceği endişesi ile gelişen nüfuz çatışması bulunuyordu.⁴⁴ "İngiltere'nin 1968'de Aden'den tamamen çekileceğini açıklaması üzerine Aden'e nüfuz etmek isteyerek, Kızıldeniz'in giriş ve çıkışını kontrolü altına almak istemiş ancak Arap-İsrail Savaşı patlak verince bütün hesapları alt üst olmuştur."⁴⁵ Nasır 1960'ların ortalarında Yemen'de bazı teşebbüslerde bulunuyordu. Öyle ki, bu dönemde Mısır ordusunun 1/3'ü Yemen'deydi ve bu durum Mısır ordusuna büyük zarar veriyordu. Şüphesiz Nasır'ın Arap dünyasında liderliğini sürdürmek istemesi üzerine yaptığı girişimlerin kontrol dışına çıkması bölgenin üzerinde etkili olan veya etki kurmaya çalışan ülkelerin yakın takibinde bulunuyordu.

Arap-İsrail Savaşlarının Ekonomik Nedenleri

İngiltere 29 Ağustos 1936 tarihli antlaşma ile Mısır'a tam bağımsızlık vermiş ancak kanal için 10.000 asker ve 500 pilot bulundurma hakkına sahipti.⁴⁶ Mısır, Asvan Barajı'nın yapımı ve modern silah sistemleri için bir milyar dolar krediye ihtiyaç duyuyordu. Batılı devletler önce olumsuz takiben Mısır ile ilişkileri güçlü tutmak için olumlu yaklaşmışlardır. Ancak Mısır, daha iyi şarlarda kredi için SSCB ile görüşmeye başlamıştır. SSCB hükümeti Mısır'a 200.000 ABD Doları kredi verebileceğini açılmıştır. Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamıştır. Oldukça yüksek kazançlı gelirin kaybı yanında Mısır'ın kanal'dan geçişlerde uygulayacağı kısıtlamaların olabileceği de dikkate alındığında Batılı ülkelerde rahatsızlığa neden olmuştur.⁴⁷ Bu olumsuz gelişmeler üzerine Ağustos 1956'da toplanan Londra Konferansı sonrasında Mısır'a yönelik yapılan ekonomik ve siyasi baskılar sonuç vermeyince, İngiltere ve Fransa İsrail ile işbirliği yaparak Mısır'a saldırmıştır.⁴⁸ 1956 Savaşı, Ortadoğu'nun eski egemenlerinin yeniden bölgede etkinlik sağlama girişimidir. Ancak değişen şartlar ve güçler dengesi ile ABD ve SSCB, İsrail saldırısına karşı geliştirdikleri tepki İngiltere ve Fransa'nın bölgede kurmak istedikleri egemenliğe son vermiştir.

⁴⁴Armaoęlu, *a.g.e.*, s.590,867,868; Tetik, *a.g.t.*, s.133-137.

⁴⁵Ayře Akkaya, "*Geçmişden Günümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri*", Yüksek Lisans Tezi, S.Ü.Sos.Bil.Enst. Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Konya, 2016, s.105.

⁴⁶Armaoęlu, *a.g.e.*, s.597-600.

⁴⁷Armaoęlu, *a.g.e.*, s.597-606.

⁴⁸Aras, *a.g.t.*, s.15; Serbest, *a.g.t.*, s.85-87.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

Arap-İsrail Savaşlarının Psiko-Sosyal Nedenleri

İsrail oğulları, Hz.Davud ve Hz. Süleyman zamanında güçlü bir dönem yaşamıştır. Yahudiler, Babil sürgünüyle (M.Ö.586) birlikte büyük hüsrana ve sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Sürgün döneminde dış evlilikler yapılmamış ve İsrail oğullarının devamlılığının kültürel ve biyolojik olarak korunmasına önem verilmiştir. Pers Kralı Kyrus, Yahudilerin sürgünden dönmelerine ve Hz. Süleyman Mabedi'nin yeniden yapılmasına izin vermiştir.⁴⁹ Yahudiler için önemli bir sürgün tarihi M.S. 70'de Romalılar zamanında, ikinci kez topraklardan sürgün edilmesidir. Üçüncü bir sürgün, 31 Mart 1492'de İspanya Krallığının yayınladığı "Elhamra Kararnamesi" ya da "Sürgün Fermanı" ile Yahudilik inancına sahip olan ya da biyolojik olarak Yahudi olanların yanlarında altın ve gümüş gibi kıymetli eşya almadan ülkeyi belirtilen tarihe kadar terk etmeleri kararı verilmiştir. Bu kararı bir süre sonra, Sicilya ve İspanya da tatbik etmiştir.

Osmanlı Sultanı II.Beyazıt 100-150 bin kadar Yahudi'nin Osmanlı topraklarında yaşamasına imkan tanımış ve kolaylıklar gösterilmiştir. Keza, Kanuni döneminde Macaristan'ın fethi ile buradaki pek çok Yahudi'nin Osmanlı şehirlerine yerleşmesine izin verilmiştir. Birçok Yahudi mabedi tamir edilmiş ve yardım edilmiştir. Yahudiler, Kanuni dönemine özel anlamlar yüklemişler ve beklenen kurtarıcı olduğuna inanlar olmuştur.⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğu Sebatay Sevi olayından sonra Yahudilere temkinli yanaşmakla birlikte 19. yüzyılın sonlarına kadar ciddi bir olumsuzluk olmamıştır. Yahudileri, ilk defa "Tora" isimli kitapta geçen vaat edilen topraklar ya da adına "Kutsal Topraklar" dedikleri yer Osmanlı toprakları olması ise sonraki yıllarda önemli bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Zira aynı dönemde, aynı topraklar üzerinde Arap kökenli bir grup Arapların geleceğini belirlemek için başka bir çaba içindeydi.

Mısır Kralı Kral Faruk 23 Temmuz 1952'de, Yarbay Cemal Abdünnasır liderliğinde ordu içinde yapılanmış, "Hür Subaylar Komitesi" tarafından bir operasyon ile devrilir ve idare ordunun eline geçmiştir.⁵¹ Cemal Abdülnasır'ın uyguladığı politika, temelde Arap milliyetçiliği üzerine inşa edilmişti. Arapların bir amaç etrafında toplanması, bölgede ve dünyada önemli bir denge unsuru

⁴⁹ Şule İsmihan Türem, "Mesih İnancının Yahudi Toplumundaki Sosyal ve Siyasal Yansımaları (XVIII. Yüzyıldan İtibaren)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2017, s.18.

⁵⁰Türem, a.g.t., s. 55-65.

⁵¹Armaoğlu, a.g.e., s.601.

olabilirdi. Bu sorunu halledebilen bir devletin, Arap dnyası liderliğini elde etmesi mümkündü. 1958-1961 yılları arasında Suriye ve Mısır arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin, Suriye'de askeri darbe sonrası ayrılması ile sona ermesi, Nasır için olumsuz bir hava oluşmasına sebep olmuştu. İsrail'e karşı büyük bir zafer kazanılması ile Mısır'ın ya da Cemal Abdl Nasır'ın liderliğinin kabul edilmesi mümkün olabilirdi.⁵² Cemal Abdülnasır'ın kararında  husus önemliydi. Bunlar;⁵³

- a) *Mısır'ın Ortadoğu'da üstünlük sağlaması,*
- b) *SSCB, desteği ile yeterince silahlandığından 1948 ve 1956 yenilgisinin karşılığını almak,*
- c) *ABD'nin Vietnam'da savaşması sebebiyle Nasır, 1956 yenilgisinin zafere dönüştürülmesini öncelik haline getirmiş ve konuşmalarında İsrail'in yok edilmesinden bahsetmekteydi.*

Arap-İsrail Savaşlarının Askeri Nedenleri

Savaşın askeri nedenlerine bakıldığında İsrail ve Araplar açısından farklı gerekçeleri bulunuyordu. İsrail, coğrafi olarak genişlemek ve tehditler karşısında daha güvenilir, doğal ve savunmaya elverişli bir ülke konumuna gelmek istiyordu. Arap lkeleri ise İsrail'i kuruluşundan itibaren, ortadan kaldırmak için mücadele etmekteydi. İsrail, Sina Yarımadası'nı ele geçirmek için Mısır'ı tamamen veya ektisini azaltmak suretiyle, Süveyş Kanalı'nın kontrolü üzerinde söz sahibi olmak istiyordu.

İsrail, Süveyş Kanalı ile ticari alanda önemli kazanımları olacağı beklentisi içindeydi. 1948-1949 savaşından sonra İsrail, silah ve petrol gemilerini, kanaldan geiremiyordu. O yıllarda İngiliz-Fransız Şirketi tarafından işletilen kanalın yıllık gelirinin yüz milyon lirayı bulduđu⁵⁴ Süveyş Kanalı ticari alanda olduğu gibi stratejik olarak da önemli bir yerd.

⁵² Serbest, *a.g.t.*,s.147,148.

⁵³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.842,843.

⁵⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.605,846.

<http://www.haber1.com/haber/434276/misirin-yeni-suveys-kanali>(E.T.:15.06.2016);

<http://t24.com.tr/haber/suveys-48-panama-kanali-1,5-milyar-dolar-kazandiriyor>.
(E.T.:15.06.2016).

Savaşın sebeplerine Arap devletleri açısından bakıldığında psiko-sosyal açıdan beklentileri bulunmaktaydı. Öncelikli olarak 1948-1949 ve 1956 savaşlarında yenilmişlerdi ve bazı topraklarını İsrail'e terk etmiş bulunuyorlardı. SSCB, 1950'li yıllardan itibaren Akdeniz'de bulunan donanma gücünü sürekli artırmış ve 6'ncı Filoya karşı bir denge kurmaya gayret etmiştir. Aynı yıllarda 1967 savaşına kadar Suriye ve Mısır'ı askeri teçizat olarak sürekli desteklemiş ve silah desteği sağlamıştır.⁵⁵ 1967 savaşları esnasında Akdeniz, donanma güçlerinin birbiri ile iç içe girdiği bir sürece girmiştir. ABD'ye ait 50, İngiltere'nin 10 ve SSCB'nin 30 gemisi bölgede konuşlanmıştır.⁵⁶

İsrail 1948 Savaşı sonunda, 1947'de taksim planı ile elde ettiği %56'lık Filistin toprağını %77.40'a çıkardı. Ayrıca İsrail ordusunun yapmış olduğu taşkınlık ve aşırılıklar tüm dünyada dikkatlerin bu bölgeye toplanmasına neden oldu.⁵⁷ 1948 Savaşı sonunda, Arap ülkelerindeki Musevilere uygulanan baskıcı politikalar ile Yahudiler İsrail'e göçmeye başlamıştır. Yine İsrail'in nüfusu işgal edilen yerlerdeki yerel halklar sebebiyle de artmıştır.⁵⁸

Nasır, 26 Temmuz 1956 tarihinde Kanalı millileştirdiğinden, kanalda yüksek çıkarları olan İngiltere ve Fransa tepki göstermiştir. ABD'nin de katılımıyla 3 ülke, 1888 İstanbul Sözleşmesine taraf ülkeler ve Kanalı en çok kullanan ülkelerin katılımıyla bir konferans yapılmasına karar verdiler. Konferansın 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da toplanmasına mutabık kalırlar. Türkiye de 1888 İstanbul Sözleşmesi gereği toplantıya katılmıştır. Esasen Mısır'a bağımsızlık verilmesi sürecinde, Kanal'da İngiliz hakları tesis edilirken Türkiye'nin güvenliği konusu da kapsama alınmıştı. Görüşmelere 22 ülke katılmış, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in programı çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Kanal'ın Mısır'ın da dahil olduğu, Uluslararası bir kurulca yönetilmesi kabul edildi. Bütün ülkelerin serbestçe geçmesi, Mısır'a uygun ve adil bir gelir sağlanması ve Süveyş Kanalı Şirketi'nin haklarının adalet çerçevesinde tanzim edilmesi, sorunların Uluslararası Adalet Divanında çözülmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye bu görüşmelerde, Batılı ülkeler ile birlikte hareket etmiş ve yine de Mısır'ın egemenliği konusuna özen gösterdiğini belirtmiştir. Ancak SSCB Dışişleri Bakanı Şepilov, bu planı sömürgeci bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle ret etmiştir. Şepilov, Mısır'ın Kanal üzerinde egemen olmasını, bütün ülkelerin katılımı ile yeni bir

⁵⁵ Serbest, *a.g.t.*, s.150.

⁵⁶ Türkman, *a.g.t.*, s.237.

⁵⁷ Ghotbi, *a.g.t.*, s.54,75.

⁵⁸ Serhat Erkmen, *Ortadoğu Barış Süreci, Güvenlik Yazıları Serisi*, No.47, Kasım 2019, s.1

konferans toplanmasını talep etti. Dulles Planı'nı, Mısır ile görüşmek üzere bir Beşli Komite teşkil edildi. Komite-Mısır Görüşmeleri Kahire'de 3-9 Eylül 1956 tarihleri arasında gerçekleşmiş ve Mısır, Kanal üzerinde kendi hakları dışında başka bir çözümü kabul etmemiştir. Bu gelişme üzerine 19-21 Eylül 1956 tarihinde İkinci Londra Konferansı toplanmış ve birinci konferansta alınan kararlar yeniden aynen kabul edilmiştir.⁵⁹ Anlaşmazlığı çözmek için 1956'da toplanan her iki Londra Konferansı'ndan da sonuç çıkmamıştır.⁶⁰ Olumsuz bu gelişmeler üzerine, Birleşik Krallık Başbakanı Antony Eden Paris'e gitmiştir. Paris dışındaki Sevr'de toplanan Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail, Mısır'a askeri müdahale kararı almıştır.

Harekât, planlandığı şekilde İsrail'in 29 Ekim 1956 tarihinde Sina Yarımadasını işgali ile başlamıştır. Takiben İngiltere ve Fransa paraşütçü birlikler indirerek Kanal'ı kolayca işgal etmişlerdir. 1956 Arap-İsrail Savaşı'nda İngiltere ve Fransa da İsrail'i desteklemiştir. Bu savaşta İngiltere'nin uçak gemilerinde 200, yerde 1.180 uçağı, Fransa'nın 150 uçağı ve İsrail'in 155 uçağı bulunuyordu. Oysa Mısır 300 uçağına sahip olmakla birlikte bunlardan ancak 180 uçak harekâta katılabilecek durumdaydı.⁶¹ 29 Ekim 1956 tarihinde, İsrail saldırıya geçmiş ve Sina Geçidine havadan bir tabur asker indirmiştir. 30 Ekim'de Fransa-İngiltere ikilisi Mısır ve İsrail'e çarpışmayı 48 saat içinde kesmeleri için bir ultiatom vermiştir. Bu sırada İsrail askerleri Sina'nın güney bölümünü ele geçirmiştir. 31 Ekim 1956'da Nasır Sina'daki kuvvetlerin geri çekilmesine karar vermiştir. Hava Kuvvetlerinin yardımını istemiştir. Gecenin ilk saldırıları İngiliz Valiant ve Kanserra'larındandı. 1 Kasım 1956'da Fransız-İngiliz Hava Kuvvetlerine bağılı uçaklar Malta'dan, Kıbrıs'tan ve Akdeniz'deki uçak gemilerinden harekete geçmiş ve 1616 sorti hareket görevi yapmıştır. İsraililer, Mitla çarpışmasını kazanmışlar ve Sina'nın merkezini yarıp geçmişlerdir. 2 Kasım 1956'da hava üslerine, radar üslerine, ambarlara, askeri birliklerin toplanma yerlerine vs. karşı Fransa-İngiltere saldırıları devam etmiştir. Bu saldırılar 4 Kasım'a kadar

⁵⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt:1, 1919-1980*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2001, s.526-528.

⁶⁰ M. Bürkan Serbest, "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, 2017, s.690-695.

⁶¹ *Hava Harp Akademisi*, "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanımı", HHA Basımevi, 2. Basım, s.124.

sürmüştür. İsrail, kanalın 15 km. uzağında bulunuyordu. Mısır, Sina'daki geri çekilmeyi tamamlamıştır.⁶²

5 Kasım 1956'da İsrail Sharm el Sheikh'i almış ve Tiran Geçitlerindeki ablukayı kırmıştır. Ertesi gün çıkarma birlikleri aracılığıyla düzeli bir Fransa, İngiltere Kuvveti Sa'id Limanı'na ve Fu'ad Limanı'na havadan indirme yapmıştır. İstenilen şekilde harekete geçilmiş olmasına rağmen, SSCB'nin bu durumdan rahatsız olmuş ve işgalci iki ülkeye karşı 5 Kasım 1956 tarihinde nükleer silah tehdidinde bulunmuştur.

7 Kasım 1956'da Fransızlar ve İngilizler, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün gölgesindeki caydırıcı Amerika-Rus baskılarıyla birliklerine ilerleyişlerini durdurmalarını ve ateş kesmelerini emretmiştir. Fransa-İngiltere kuvvetleri 5 Kasım'dan beri, Kanal'a doğru 40 km. ilerlemişlerdir.⁶³ Bu savaşta Mısır, 160 uçağını havada veya yerde kaybederken, müttefiklerin uçak sayısı yedi adettir.⁶⁴ Takiben İngiltere ve Fransa, 1956 sonlarına doğru bölgeden çekilmiştir.

ABD ise bu durum karşısında İngiltere ve Fransa'ya destek vermemiştir. Çünkü emperyal yaklaşımların ve askeri işgalle toprak kazanmanın yenedünyada bir karşılığı yoktu. Kaldı ki, eski sömürgecilerin yeniden Ortadoğu'ya dönmeleri de istenmiyordu.⁶⁵ Bununla birlikte aynı hassasiyet İsrail'in toprak işgalinde uygulanmamıştır.

İsrail'in Mısır'a saldırısına en sert tepkilerden birini Irak Hükümeti vermiştir. Bu saldırının ileride Ortadoğu için büyük bir tehlike arz edeceği konusuna dikkat çekmiştir. Dört aşamalı bir plan yapan Irak Hükümeti⁶⁶;

1. Bağdat'ta bulunan bütün yabancı temsilcilere durumu protesto eden bildirimler yayınlanmış,
2. Bileşmiş Milletlere durum bildirilmiş,
3. Beyrut'ta toplanan Arap ülkeleri liderlerine gönderilmiş,

⁶² Zaif, a.g.e., s.214; Mehmet Erkan Killoğlu, 1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl/Vol. 6, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2021,s.748-752.

⁶³ Zaif, a.g.e., s.214, 215.

⁶⁴ *Hava Harp Akademisi*, "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanımı", s.124.

⁶⁵ Çendek, a.g.t., s.19-24; Oran, a.g.e., s.527,528; Umar-Murat, a.g.m., s.25-28.

⁶⁶ BCA, 030.01.133.864.2.

4. Mısır'a 200.000 İngiliz sterlini yardımda bulunmuş, bir milyon İngiliz Sterlini için de komite oluşturmuştur.

Harekât Alanının veya Bölgenin Etüdü ve Harekât Öncesi Gelişmeler

1957 Yılında, İsrail birlikleri Sina ve Gaza'yı tahliye etmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü birlikleri yerlerini almıştır. Sovyetler, Arap ülkelerinin silah gereksinimini karşılamaktadır. Fransa ve Amerika ise İsrail'e yardım etmiştir. Suriye'nin Golan'dan top atışlarına başlaması 1960 Yılında başlayan gerilimi arttırmıştır. 1966 sonları ve 1967 başlarında, İsrail, Ürdün ve Suriye'ye karşı misilleme baskınları yapmıştır. Nasır bu olayı protesto etmiş ve Mayıs 1967'de, Birleşmiş Milletlerin, Sina'dan geri çekilmesini istemiştir. Bu istek Genel Sekreter U-Thant tarafından kabul edilmiştir. 23 Mayıs 1967'de Mısır, Tiran geçitlerini kapatmıştır. 30 Mayıs'ta, Mısır ve Ürdün arasında anlaşmanın imzalanması, 31 Mayıs'ta Irak birliklerini destekleme amacıyla Ürdün'e girmesi izlemiştir. SSCB ve diğer Arap ülkeleri Mısır'ı desteklerken, bu dönemde ABD Vietnam'da bir savaşın içinde olması sebebiyle İsrail'e karşı BM'de desteği beklenenden sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Başkan Johnson, Kanal'ın kapatılmasına tepki göstermiş ve bölgedeki tüm ulusların bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik kararlılık ifade edilmiştir.⁶⁷ Hava üstünlüğünün kazanılması sayesinde, İsrail uçakları taktik desteği özel görev tarzına çıkarmıştır. General Dayan, havacılığın düşman zırhlı birliklerinin etkisiz hale getirilmesine yol açan bir rol oynadığını vurgulamıştır.

1967 Altı Gün Savaşında Tarafların Hava Gücü Mukayesesi⁶⁸

a. İsrail Hava Kuvvetleri

ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Katzenbach'ın Başkan Johnson'a yazdığı 1 Mayıs 1967 tarihli raporunda, İsrail'in Dimona bölgesinde yılda bir ya da iki nükleer bomba üretecek kapasitesi olduğunu ve 1963 yılında 80-100 ton işlenmemiş uranyum tedarik edildiği bildirilmiştir. ⁶⁹ "1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafların kuvvet dengesi şu şekildeydi: İsrail'in asker sayısı 246.000,

⁶⁷ Serbest, *a.g.t.*, s.150-153; ZAİF, *a.g.e.*, s. 215; Kaan Doğanoğlu, "Siyasi ve Askeri Yönleriyle 1967 Arap-İsrail Savaşı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 45, Nisan 2020, s.357.

⁶⁸ Zaif, *a.g.e.*, s.216, 217.

⁶⁹ Türkman, *a.g.e.*, s.237.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

uçak sayısı 300, tank sayısı 800 idi; buna karşılık Arapların asker sayısı 537.000, uçak sayısı 957, tank sayısı 2904 idi."⁷⁰

İsrail, Batılı ülkelerin ve ABD'nin askeri alanda her türlü desteğini almış bulunuyordu. Bununla birlikte sayısal olarak müttefik güçlere göre oldukça yetersiz durumdaydı. 1967 yılında envanterinde yer alan hava silah sistemleri şunlardı.⁷¹

Vautour	24 Adet Hafif Bombardıman
Mirage III C	96 Adet Av- Bombardıman
Mystere	72 Adet Av- Bombardıman
Ouragon	48 Adet Av- Bombardıman
Magister	60 Adet Av- Bombardıman
Nordatlas	35 Adet Ulaştırma
Helikopter	30 Adet olmak üzere toplamda 365 uçak ve helikopter gücü.

İsrail, tüm uçaklarını sahip olduğu 24 hava meydanından, harekâta elverişli olan beş meydana konuşlandırmış bulunuyordu. Bu meydanlar **Ramat, David, Hebron, Tel-Aviv, Lod** ve **Hazor**'dur. Ayrıca bölge hava savunması için iki Hawk taburu ile dört adet radara sahiptir. Gizliliği sağlamak amacıyla harekât öncesi intikaller en az düzeyde tutulmuştur.

b.Müttefiklerin (Mısır, Ürdün, Suriye, Irak) Hava Kuvvetleri Gücü

Mısır harp sanayii alanında Almanya'dan destek almıştır. "1959 yılında Münih'te füze geliştirme programına ilişkin gizli bir anlaşma imzalamış ve bu program kapsamında 250 Alman teknik personel çalışmıştır. Mısır, ilk füze denemesini 26 Temmuz 1962 tarihinde gerçekleştirmiştir."⁷² Bu çabalar sonunda 175 mil mesafeli El-Zafir ve 350 mil mesafeye kadar etkili El-Kahir füzelerinin denemesi yapılmıştır. Mısır Hava Kuvvetleri envanterde bulunan uçak tipleri ve adetleri şöyleydi:⁷³

⁷⁰ Türkman, *a.g.e.*, s.237.

⁷¹ Zaif, *a.g.e.*, s.216,217.

⁷² Türkman, *a.g.e.*, s.237.

⁷³ Zaif, *a.g.e.*, s.216,217.

TU-16	30 Adet	Orta Bombardıman
IL-8	40 Adet	Hafif Bombardıman
MIG-19	MIG-21 210 Adet	Av
MIG-15, MIG-17	150 Adet	Av-B Bombardıman
SU-7	8 Adet	Av- Bombardıman
IL-12, IL-14	70 Adet	Ulaştırma
MIG/YAK	70 Adet	Eğitim olmak üzere toplamda 578 uçağı vardır.

Mısır Hava Kuvvetleri, 23 Radara ve 32 Meydana sahipti. Lojistik destekleri yetersiz olduğundan, filolar uygun biçimde dağıtılamamış ve konuşlanma bir meydanda birden fazla Filo olacak biçimde Kuzey ve Kuzeydoğu Mısır'daki meydanlara yapılmıştır. 1/2 MIG-21 Filosu, Hurghada'ya intikal etmiştir.

Ürdün Hava gücü yapılanması şu şekildeydi. Hava müsteşarlığına bağlı muharip birlikler ve destek birlikleri bulunmaktaydı. Ürdün'ün uçak sayısı nispeten azdı. Toplamda 40 uçaktan (İngiliz Hunter) oluşan Ürdün Hava Kuvvetleri, harekâta elverişli üç meydandan Amman ve Mafrag'a meydanlarına konuşlandırılmıştır.⁷⁴

Suriye Hava Kuvvetleri yapılanması şu şekilde gerçekteşmiştir. Hava Kuvvetleri bünyesinde Halep, Hama, Olgan, Dumayır ve şam Üs Komutanlıkları bulunmaktadır. 150 adet uçaktan (MIG-17, MIG-21 muharip uçakları) oluşan Hava Kuvvetlerini Halep, Humus, Dumeir Ve şam meydanlarına konuşlandırmıştır.⁷⁵ Dönemin İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı Generali Hod yaptığı açıklamada, "Suriye uçaksavar silâhları üzerinde tavikli (gecikmeli) bombaların kullanılmasının Suriye uçaksavarlarını savaş dışı bıraktığını," belirtmiştir. Bu savaşta İsrail, hava gücünü, dışmanın moralini bozmak maksadıyla da kullanılmaktaydı.⁷⁶

⁷⁴ Zaif, *a.g.e.*, s.217.

⁷⁵ Zaif, *a.g.e.*, s.217.

⁷⁶ Türkman, *a.g.t.*, s.239.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

Irak Hava Kuvvetleri, uçak sayısı olarak Mısır'dan sonra en kuvvetli güce sahipti. Harekâta sadece Habbaniyah Meydanındaki birlikleri ile katılmıştır. Hava Kuvvetleri envanterinde 200 adet uçağı bulunuyordu.⁷⁷

1967 Yılı Savaşında Tarafların Harekât Planı

1967 savaşında müttefiklerin uçak gücü 978 gibi oldukça yüksek bir rakama sahipken, İsrail'in uçak gücü 365 adettir. Uçaklar menşesine bakıldığında İsrail Hava Kuvvetleri envanterinde genel olarak Amerikan uçakları yer almaktaydı. Müttefiklerin envanterinde bazı Batı ülkeleri menşeli uçaklar olmakla birlikte ağırlıklı olarak Sovyet sisteminin egemen olduğu bilinmektedir. Doğal olarak eğitim sistemi de bu iki kampın tesirindeydi. Dolayısıyla olası bir hava harekâtında sayısal olarak 1/3 nispetinde bir kuvvet ile İsrail planlamasını yapmak durumundaydı. İttifak güçleri ise doğası gereği bir birleşik harekât icra etmeleri gerektiği için muhtemel sorunlara çözüm üretmek, sevk ve idare de bütünlüğü ve verimliliği sağlamak zorundaydılar. Şüphesiz bu alanda yeterli tecrübeleri olmaması sebebiyle, kendi içinde önemli güçlükler bulunuyordu.

İsrail Hava Kuvvetlerinin Harekat Planlaması ve Alınan Tedbirler Kapsamında Hava Harp Konsepti ve Çağrı Planı

İsrail ilk başlarda savunmada kalıp kendine yapılacak bir taarruz ile harekete geçmeyi planlamıştır. Ancak daha sonra düşman kuvvetinin üstünlüğü, kendi ihbar ve kontrol sistem eksikliği ve arazinin darlığı sebebi ile savunmaya yönelik yapılan plan, taarruz harekâtı olarak değiştirilmiştir. İsrail, av ve bombardıman maksatlı olarak İsrail'den menzil ve yük kapasitesi yüksek Mirage III-C uçakları tedarik etmiştir. Pilotları genç ve eğitimliydi. Özellikle Batı standartlarında ve Batılı teçhizatlarla eğitim almış pilot kadrosu harekâtın en dinamik unsuruydu. Yaş ortalamaları İttifak güçlerinin pilotlarına göre oldukça düşüktü. İsrail Hava Kuvvetleri 365 uçağından 12 adedi dışında kalanı faal olarak bu savaşta kullanmıştır. 12 Uçaktan 8 adedi hava savunma maksatlı devriye görevi için planlanmış, dört uçak ise yerde her an oluşacak bir saldırı ve tehdide karşı hazır bekletilmesi kararlaştırılmıştır. Bu planda güçlü bir istihbarat oluşturulması sebebiyle baskın planı başarılı olmuştur. Ancak hava gücünün %97'sinin harekâta teksifi konusu değerlendirmesi gereken bir husustur.

Hava Kuvvetleri Çağrı Planına göre; İsrail Hava Kuvvetleri barış zamanında tam kadro personelle çalışmaktadır. Birliğin %90 mevcut ile harekâta hazır hale

⁷⁷ Zaif, a.g.e., s.216,217.

gelmesi arasında geçen süre 30-45 dakikadır. İhtiyat personelin görev başı yapması ise 24-48 saat arasındadır.⁷⁸

İsrail Hava Kuvvetlerinde Eğitim Durumu ve İstihbarat Faaliyeti

İsrail Hava Kuvvetleri personelinin bu savaşta en başarılı olduğu alan, muhtemel bir harekât durumunda uygulanmak üzere defalarca sınanmış ve sonucu teyit edilmiş eğitimleriydi. Harekât planı, yılda 4-6 defa tüm birlikleri kapsayacak şekilde uygulanmaktaydı. Pilotlar ve yer personeli eğitim amacıyla, özellikle Batı ülkelerine gönderilmiş ve burada bilgi ve uygulamalarını test etme ve teyit alma imkânına sahiptiler. Necef l'nde atış eğitim sahası devamlı faaldi. Burada Mısır meydanlarına benzeyen çizilmiş meydanlar ve hedefler bulunmaktaydı. Tüm hava-yer atışları oldukça alçak profil ile yapılmaktaydı. Meydanlara dörderli kollar halinde aynı anda taarruz eğitimi sürekli yapılmaktaydı. İsrail Hava Kuvvetleri, harekât sonrasında alana geri dönüş zamanını ise 7,5 dakikaya kadar düşürmüşlerdir. Bu eğitimlerin uygulandığı tatbikatların bir kısmına Arap lkeleri askeri ataşeleri de katılmış ve İsrail'in sürat ve yoğunlaşmalarına tanıklık etmişlerdi.⁷⁹ Kanal Bölgesi'ndeki harekâta, meydanları vuran uacların uçuş süreleri şu şekildedir. 22,5 dakika hedefe gidiş, hedef üzerinde görev süresi 7,5 dakika, üsse dönüş 20 dakika, Turn-Around süresi(uçağın inişinden bir sonraki kalkışına kadar olan süre) 7,5 dakika ve 2 dakika da emniyet payı toplam bir saat planlanmıştır. İttifak hava glerinde bu süre günde ortalama 3 sorti (ıkış) yapılabilecek şekilde 1-3 saat arasında değişmekteydi. Oysa İsrail Hava unsurları günde 8-10 çıkış yapacak şekilde eğitim almış ve harekâta hazırlık yapmışlardı. Bu standartlar NATO Standartlarına uygun bir hazırlığın olduğunu göstermiştir.⁸⁰ şphtesiz uluslararası alanda uygulanan ve bilinen bu manevralardan gerekli çıkarımlarda bulunulup alternatif çözümler üretilmemesi, savaş sonrasında büyük bir kayıp olarak ortaya çıkmıştır.

⁷⁸ HHA, "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanımı", s.124; Zaif, *a.g.e.*, s.225.

⁷⁹ Günsev, *a.g.e.*, s.162; Abdullah Bekçi, [https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi/\(E.T.:24.06.2021\)](https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi/(E.T.:24.06.2021));

⁷⁹ HHA, ... Hava Gücünün Kullanımı", s. 124.

⁸⁰ HHA, ... Hava Gücünün Kullanımı", s. 128; Zaif, *a.g.e.*, s.226-228; Günsev, *a.g.e.*,s.149-162; iek, "Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekatı",s.5, [https://www.academia.edu/\(E.T.:25.06.2021\)](https://www.academia.edu/(E.T.:25.06.2021)).

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

1966 yılında bir Irak pilotuna bir milyon dolar verilerek, pilot tarafından İsrail'e kaçırılan bir MİG-21 uçağı teknik olarak incelenmiş, hava-hava muharebe eğitimi yapan İsrail pilotları bu konudaki yeteneklerini geliştirmişlerdir.⁸¹

İstihbarata çok önem veren İsrail, Mısır Hava Kuvvetleri'ne ait gerekli olan bilgilerin önemli bir kısmını önceden öğrenmiştir. Ajan olarak hizmet aldıkları Yahudi Araplardan faydalanarak elde ettikleri bazı bilgiler şunlardı: Personelin toplanma bölgeleri, SA-2 füzelerinin yerleri, meydanlardaki sahte uçakların yerleri, meydanlardaki tamir olanakları, radarların bakım için durdurulma zamanları, radar operatörlerinin isimleri ve nöbette bulunma zamanları gibi bilgilere ulaşmışlardı.⁸² İsrail'in elde ettiği bir diğer önemli bilgi, Mısır hava gücünün mesai başlama ve bitiş durumu ile ölü zaman durumları hakkında yeterli istihbarat bilgisine ulaşmasıydı.

Moşe Dayan, 1 Haziran 1967 tarihinde İsrail Savunma Bakanlığına atanmış ve 3 Haziran 1967 tarihinde, "News of the World" gazetesi muhabirine verdiği demeçte, "Sonucun havada alınacağını" söylemiştir. İsrail kabinesi bu günlerde savaş kararı almış olmasına rağmen yapılan açıklamalarda, diplomatik süreç öne çıkarılmıştır.⁸³ Bu sürede Askeri teçhizat anlamında hazırlıklar sürerken İsrail'in istihbarat teşkilatı Mossad da boş durmuyordu.

Hemen bütün kaynaklarda İsrail istihbaratının çok iyi çalıştığı, yerli Yahudiler ve birçok farklı kaynaktan oldukça fazla ve teyidi yapılmış bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim, savunma yerine taarruz seçeneğinin tercihinde de bu durumun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İsrail Hava Kuvvetlerinde, taarruz saatinin seçilmesi ve hedeflerin oluşturulması konusunda titiz bir çalışma yapılmıştır. Taarruz zamanı olarak 5 Haziran 1967 tarihinde İsrail saati ile 07.45, Mısır saati ile 08.45 seçilmişti. Bu saatin seçilmesinin gerekçeleri şunlardır.⁸⁴

⁸¹ Tetik, *a.g.t.*, s.185.

⁸² Zaif, *a.g.e.*, s.226; <https://www.tesadernegi.org/1967-arap-israil-savasinda-hava-gucununun-kullanimi.html> (E.T:11.12.2021).

⁸³ Günsev, *a.g.e.*, s.157.

⁸⁴ Günsev, *a.g.e.*, s.152,153; *HHA, ... Hava Gücünün Kullanımı*", s. 127.

(a) Mısır, İsrail hava taarruzlarını gün doğarken olacağını beklediği için bu saatte, Sina Bölgesinde Hava Kuvvetleri ile devriye görevi yapmış ve alınan alarm tedbirleri azaltılmıştır. Silah başı yapma saatleri de bu zamanlar olarak uygulanmaktaydı.

(b) Mısır'da hava muharebe devriyeleri gün doğarken göreve başlar, bir kısım uçaklar ise pistte alarında beklerdi. 08:00 gibi yakıt ikmali için kalkanlar geri dönerler ve nöbet değişimi yapılırdı.

(c) Mısır hava birliklerinde, alarm 08:30'da sona ermekteydi ve mesai saat 09.00'da başlıyordu. Dolayısıyla, arada yarım saatlik bir ölü zaman bulunuyordu. Böylece personel ve özellikle askeri liderler ve generaller bir hava taarruzuna yolda yakalanmış olacaktı.

(ç) Mısırlılar elektronik istihbarat ve erken uyarı sistemlerini de 08:30 gibi kapatmaya başlarlardı.

(d) Haziran aylarında Nil Nehri bölgesi, Delta bölgesi ve Süveyş Kanalı bölgesi genellikle sabahın ilk saatlerinde sisli oluyordu. Sisin kalkışı ise saat 08.45'i bulunuyordu.

(e) 16 adedi Sina'da görev yapan 26 adet Mısır radarı, Ürdün'ün çok kuvvetli Marconi 247 radar istasyonu, Kıbrıs'taki İngiliz radarları ile Amerikan 6. Filosu'nun radarlarına yakalanmamak gerekiyordu.

(f) Temel sorunlardan olmamakla beraber, bu saatin seçilmesi ile uçucu personelin uykusuz kalmaması ve zinde olarak harekâta katılabilmesi de düşünülmüştür.

İsrail pilotlarının bir gece öncesi iyi dinlendirildiği bilinmektedir. Bu şekilde müttefik pilotlara göre 3 kat daha fazla sorti üretecek bir muharip gücü göreve ruhen ve bedenen de en güçlü şekilde hazırlamaya gayret etmişler. İsrail Hava Kuvvetleri, sayısal yetersizliği karşısında etki odaklı hedefleri esas alan bir planlama yapmıştır. Seçilen Hedefler, ittifak güçlerinin harekât kabiliyetini yerinde imhaya yöneliktir. Bu maksatla alınan başlıca tedbirler şu şekildeydi. İlk taarruz kollarına hedefi; meydanlar ve meydanlardaki uçaklar olarak belirlenmiştir.⁸⁵ Öncelik sırası şöyleydi:

(a) Uçak pistleri ve tesislerini kullanılamaz hale getirmek,

(b) Mısır av uçaklarını (MİG-19/MİG-21) mümkün olduğu kadar çok yerde tahrip etmek,

⁸⁵ Zaif, a.g.e., s.227, 228.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

(c) Mısır bombardıman kuvvetini henüz yerdeyken tahrip etmek.

Hedef önceliklerine radarlar ve uçaksavarlar dâhil edilmemiştir. Radarlara yapılacak taarruzlar İsrail'in niyetini ortaya çıkarıp, baskın avantajını ortadan kaldıracaktı. Klasik ve güdümlü uçaksavarlara öncelik verilmesinin nedeni ise İsraililerin az kuvvetle çok iş yapmak arzularıydı. Bu ise kuvvet mukayesesi bakımından riskli bir durumdu.⁸⁶

1967 İsrail Hava Harekâtı Planı ve İcrası

İsrail henüz uzun bir kuruluş süreci olmamasına rağmen kısa zamanda güçlü bir ordu ve hava gücü kurmayı başarmıştır. 1967 savaşına girerken ordu gücü; 300 civarında savaş uçağı, 800 tank ve 264.000 asker gücüne sahipti. Daimi ordu mevcudu normalde 50.000 olmasına rağmen 72 saatte 264.000 askeri savaşa hazır edecek planlaması bulunuyordu. Özellikle seçilen kişiler tarafından çağrının sözlü yapılması ve bir gün öncesinde bütün uçakların bakıma alınarak elektronik aldatma yapılması hazırlık sürecinde yapılan işlerdendi.⁸⁷

Savaştan iki ay kadar evvel, 7 Nisan 1967 tarihinde Şam üzerinde İsrail uçakları bir hava-hava savaşına katılmışlar ve 6 Suriye uçağı düşürülmüştür. Bu hava-hava savaşında İsrail uçakları hiçbir kayıp vermeden ve yara almadan üstlerine dönmüşlerdir.⁸⁸ Düşürülen Suriye uçakları Sovyet menşeli olması dönemin uçak üreticisi olan güçler tarafından önemliydi. Diğer bir husus ise bu gelişme Suriye ile diğer Arap ülkeleri açısından onur kırıcı olmuştur. Bu gelişme bölgede krizin tırmanmasına derin etkisi olmuştur.⁸⁹

5 Haziran 1967 tarihinde, İsrail uçakları planlanan hedeflere yönelik harekâta başlamıştır. Sina'daki Mısır meydanlarına direkt rota ile Kahire civarındaki meydanlara ise kuzey-batı yönünden Mısır radarlarının ve Akdeniz'deki Sovyet gemilerinin radar örtüsü dışından, alçak irtifa ve 550-600 Knots gibi yüksek bir süratle nüfuz edilerek, Mısır'ın batı sınırına hava taarruzu yapılmıştır. Akşama kadar 16 Mısır havaalanı kullanılamaz hale gelmiştir. İttifak güçlerinin uçakları da bu harekât esnasında genel olarak meydanlarda baskına uğramış ve zayıf yüksek olmuştur. 280 Mısır, 52 Suriye, 20 Ürdün ve birçok Irak uçağı olmak üzere toplamda 400'den fazla uçak düşürülmüş ya da tahrip edilmiştir. Arap İttifak

⁸⁶ Zaif, *a.g.e.*, s.227, 228.

⁸⁷ Mesut Günsev, *Savaş Aldatmaları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.150,152

⁸⁸ Abdullah Bekçi, <https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi/> E.T.: 24.06.2021.

⁸⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.843.

güçleri, 160 adet İsrail uçağını düşürdüğünü iddia etmişse de bunun doğru olmadığı anlaşılmıştır.⁹⁰

İsrail'in güney meydanlarından kalkan, Fransız menşeli Vautour bombardıman uçaklarının menzillerinin çok uzağında bulunan Luxor ve Ras Banas meydanlarına yüksek irtifada motorlarından birini durdurarak, profil yapmışlar ve alçalma noktasında motor çalıştırarak taarruz etmişlerdir. Taarruz eden kollar 200 feet yükseklikten 550 knots süratle düz uçuşta özel imal edilmiş bombalarını pistlere bırakmışlardır. İkinci ve daha sonraki geçişlerde (pasajda) ise yerdeki uçaklara taarruz edilmiştir. İsrail taarruz kollarından birinci dalga hedeflerini bombalarken, ikinci dalga 10 dakikalık mesafede, üçüncü dalga ise tam kalkış anında idi. Hedef üzerinden ayrılan uçaklar direkt rota ile alçak irtifadan meydanlarına dönüyor, 7.5 dakikada yüklenerek ilk kalkışından bir saat sonra tekrar kalkış yapılmıştır. Meydanlara taarruz eden pilotlar hedefteki hasar keşfini yaparak sonucu havada iken yere bildirmiştir. Böylece tahrip edilmiş meydanlara giden kolların hedefleri değiştirilmiştir.⁹¹

Birinci sortide taarruz edilen 12 meydandan 11'nin pistleri ve yerde bulunan uçakların çoğunluğu tahrip edilmiştir.⁹² Sina'daki El Ariş meydanı ele geçirildiğinde ileri üs olarak kullanılacaktı. İkinci sortiden itibaren kalan diğer 7 meydanla Sam füzelerine, radarlara ve tahrip edilen meydanlardaki uçaklara taarruz edilmiştir. Ramat Davit meydanında bulunan 12 Mirage uçağı ise Suriye ve Ürdün'den gelebilecek hava taarruzlarına karşı yerde bekletilmişlerdir. Mısır Meydanlarına taarruza devam edilmiş ve bu kez bombalara gecikmeli tapalar takılarak, atıldıktan sonra değişik zamanlarda patlaması sağlanmıştır. Mısırlıların pisti onarmaları önlenmiştir. Bütün gece, flare ile taarruzlara devam edilmiştir.⁹³ İsrail Hava gücü bu savaşta tarihe, Blitzkrieg (Yıldırım Savaşı) taktiği olarak geçen ve Almanlar tarafından 25 yıl kadar evvel kullanılan

⁹⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.847; Serbest, *a.g.t.*, s.153,154; Kenan Olgun, "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", 38. (ICANAS) *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 2007, s.2240; Çalık, *a.g.t.*, s.34.

Mısır'ın uçak kaybı Günsev'in eserinde 170 dakikada 340 uçağın 300'nün kaybı olarak yer almaktadır. Günsev, *a.g.e.*, s.154.

⁹¹ HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.127-129; ZAIİF, *a.g.e.*, s.220.

⁹² Serbest, *a.g.t.*, s.154.

⁹³ Zaif, *a.g.e.*, s.221.

Flare: Isı güdümlü füzelere karşı savaş uçaklarından atılan ve füzelerin aldatılmasını sağlayan yüksek ısılı olan ve füzelerin yönünü şaşırtan alev toplardır.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

yöntemleri kullanmışlardır. İsrail'in bu taktikle kendisinin de beklemediği büyük bir başarı elde etmesi, Mısır'ın ve ittifak devletlerinin başarısızlığı olmuş ve savaşın sonucunu ilk günden tayin etmiştir.⁹⁴

5 Haziran 1967 akşamında yukarıda belirtildiği gibi 19 Hava Meydanı, 400'den fazla uçak, 21 radar tahrip edilmiştir. Harbe hazır 400 Mısır pilotundan 100'ü uçak içinde veya uçak başına koşarken açılan makineli top ve tüfek atışı ile şehit olmuştur. Mısır Hava Kuvvetlerini etkisiz hale getiren İsrail Hava Kuvvetleri, takip eden aşamalarda Ürdün ve Suriye Hava Kuvvetleri'ne de taarruz ederek, onları da etkisiz hale getirmiştir. İsrail uçak kaybı ise; ikisi hava muharebelerinde, 38'i ise yerden açılan uçaksavar ateşleri ile olmak üzere toplam 40 uçak olmuştur.⁹⁵ Bu rakam müttefiklerin düşürdüklerini deklare ettiklerinin dörtte birini oluşturmaktadır.

Harekâtın bütün boyutları ile değerlendirilmesi yapıldığında insan kaybı ve uçak kaybı bakımından İsrail'in zayıfatı 1.100 civarındayken müttefiklerin kaybı 25.000 civarındadır. Uçak kaybında da fark en az 11 kattır.⁹⁶ Savaş sonrası işgal edilen bölgelerde İsrail ordusu tarafından, hiç açılmamış, okunmamış ve ambalajı açılmamış 20 ton ağırlığında Sovyetlere ait teknik doküman ve bilgi ele geçirilmiştir.⁹⁷

İsrail, 1956 harekâtında paraşüt birlikleri kullandığı halde, 1967 harekâtında helikopteri tercih etmişlerdir. Kullanılan tipler ise; SA-321 Super Flaners, BELL H-13, Skorsky-18/H-34 tipleriydi. 7 Haziran 1967'de Sharm El Sheikh'e yapılan taarruzda helikopterler, kara birliklerini taşıdılar. 8 Haziran 1967'de Süveyş'in güneyine, Kızıldeniz kıyısında Ras El Sadr'a birlik indirilmiştir. Yine 9 Haziran 1967'de Suriye cephesine birlik indirilmiştir. Helikopter, bu savaşta İsrail tarafından, özellikle intikal maksatlı olarak önemli bir savaş unsuru olarak kullanılmıştır.⁹⁸

⁹⁴<https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi/> (E.T.:11.12.2021).

⁹⁵Zaif, *a.g.e.*, s.22; <https://www.tesadernegi.org/1967-arap-israil-savasinda-hava-gucunun-kullanimi.html> (E.T:24.06.2021); HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s. 129,130.

⁹⁶ Günsev, *a.g.e.*, s.155; Türkman, *a.g.t.*, s.239.

Bazı kaynaklarda İsrail'in kaybı 19, bazılarında ise 40 olarak geçmektedir. Müttefik kayıpları ise 400 uçağın üzerindedir.

⁹⁷ Serbest, *a.g.t.*, s.154.

⁹⁸ Zaif, *a.g.e.*, s. 221, 222.

1967 Savaşında Müttefiklerin Planı Hava Harekâtı

Müttefiklerin gücü her bakımdan sayısal olarak çok daha fazlaydı. Hava kuvvetleri daha önce 978 uçak olarak belirtilmiştir. Ancak Mesut Günsev çalışmasında, bu sayıyı 628 olarak vermektedir. Yine 1.880 tank ve 352.000 asker savaşta yer almıştır.⁹⁹

Mısır Hava Kuvvetleri yüksek kademe yöneticilerinin eğitimleri uzun süreden beri, Rus uzmanlar tarafından Mısır'da, Rusya ve diğer demir perde ülkelerinde yapılmıştır. Mısır planı da temelde taarruza dayanıyordu. Bir kısım uçaklar sonradan çıkacak hedeflere karşı yerde bekletiliyordu. Hazırlanan planda her filonun hangi hedefe nasıl taarruz edeceği ayrıntılarına kadar hazırlanmıştı. Bu plana göre her uçak günde üç sorti yapacaktı. Yeniden yükleme ve ikmal için 1-3 saat ayrılmıştı. Mısır planları harekât öncesinde İsrail istihbaratı tarafından ele geçirilmiştir. Suriye ve Ürdün Hava Kuvvetleri de, İsrail'e karşı Mısır ile birlikte aynı anda taarruza geçmiştir. Ancak bu ülkeler arasındaki kararsızlık, koordine ve işbirliği eksikliği planlanan durumun gerçekleşmesini engellemiştir.¹⁰⁰ İlk gün İsrail taarruzlarından kurtulan, 40-64 arası Mısır uçağı, sınırdaki İsrail kasabalarına ve tanklarına taarruz etmişler ve büyük bir kısmı da İsrail uçakları tarafından düşürülmüştür.¹⁰¹

İsrail uçaklarının Mısır Meydanlarına yaptıkları taarruzlarından dört saat sonra Ürdün uçakları, İsrail'in Netanya Meydanına taarruz etmiştir. Bunun üzerine İsrail uçakları da Amman ve Mafrag Meydanlarına taarruz ederek, pistleri ve 20 kadar da Hunter uçağını tahrip etmişlerdir.¹⁰²

Suriye Hava Kuvvetleri, 5 Haziran 1967 tarihinde, İsrail'in Hayfa petrol rafinerisi, Megıddo ve Ramat David Meydanlarına taarruz etmiştir. İsrail, bu saatlerde Mısır Hava Kuvvetleri'ni etkisiz hale getirmiştir. İsrail uçakları Suriye'nin Şam, Dumeir ve Humus Meydanlarına taarruz ederek 20 uçağı tahrip etmişlerdir. İsrail Hava Kuvvetleri, 25 dakika içinde de Ürdün ve Suriye Hava

⁹⁹ Günsev, *a.g.e.*, s.150.

¹⁰⁰ Zaif, *a.g.e.*, s.219, 220.

¹⁰¹ HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.129, 130.

¹⁰² HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.130.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

Kuvvetleri'ni etkisiz hale getirmiştir.¹⁰³ Meydanlarda tahrip edilen Suriye ve Ürdün uçakları 40 civarındaydı.¹⁰⁴

İsrail, Habbaniyah Meydanındaki uçakların bir kısmını tahrip etmiştir. Irak Hava Kuvvetleri, uçaklarının bir bölümünü kaldıracıdır. Kalkış yapan Irak uçakları, Hayfa rafinerisi ile Ramat David meydanlarına taarruz etmiştir.¹⁰⁵

1967 Yılı Arap-İsrail Harekâtında Görülen Yenilik ve Taktikler

Uygulanan yeni bir yöntem olarak pist tahrip bombası önemli bir etkendi. Bir diğer yenilik Elektronik Karıştırma idi. İsrail, taarruzdan önce veya taarruz sırasında ikaz vermemek için elektronik karıştırma yapmamıştır. Yalnız, ileri hat radarlarında çalışan Mısır operatörleri çok iyi Arapça bilen İsraili Araplar tarafından telsiz veya telefon ile lafa tutulmuştur. Yeni Silahlar ise bu harbin bir diğer farklılığı olmuştur. İsraili uzmanlar, tahrip gücü yüksek bir bomba geliştirdiler. Bu bombalar 300-500 Knot süratle ve 300 feet yükseklikten atıldıktan sonra, bombaların ileri doğru olan süratini sıfıra indirebilmek için bir paraşüt açılmakta veya bir roket çalışmakta idi. Daha sonra ikinci bir roket ateşlenerek bombanın pisti dik olarak ve yüksek süratte çarpmasını sağlamıştır.¹⁰⁶ 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafların uygulamış olduğu ve bu savaşa yönelik belli başlı taktikler şunlardır.¹⁰⁷

(1) İsrail Uçakları, SA-2 füzelerinin etkisinden korunmak ve Sovyet donanmasına yakalanmamak için çok alçaktan yüksek süratle profil yapmışlardır.

(2) Taarruz kolları az uçaktan teşkil edilmiştir.

(3) Profil rotaları radar ve SAM ihbar sahaları ile meskûn bölgelerin dışından geçirilmiştir.

(4) Kısa yeniden hazırlık (Turn Around) zamanı ile sayısal olarak imkan ve kabiliyetlerin üç katına kadar sorti sayısını artırma imkanı sağlanmıştır.

¹⁰³ Zaif, a.g.e., s.222.

¹⁰⁴ Turan ÇİÇEK, "Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekati", s.5, <https://www.academia.edu>, (E.T.:25.06.2021).

¹⁰⁵ HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.130; Zaif, a.g.e., s.222.

¹⁰⁶ Zaif, a.g.e., s.222-224.

¹⁰⁷ Zaif, a.g.e., s.222-224, 231; Çiçek, "Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekati", s.5, <https://www.academia.edu>, (E.T.:25.06.2021); HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.127-129.

(5) Taarruz kolları hedefler üzerinde aynı zamanda bulunmuşlardır.

(6) Savunmada bekleme yönünde planlama yapıp bu şekilde muhasıma imaj oluşturulurken, taarruz ile beklenmedik etki oluşturulmuştur.

(7) İsrail birinci önceliğe, hava üstünlüğünün elde edilmesine vermiştir.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Harp Tarihi Prensipleri Bakımından Değerlendirilmesi

Harp prensipleri akademik olarak inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu alanda yapılacak çalışmaların harekât ortamında bulunan ve daha sonra akademik bir disiplinden geçmiş muvazzaf subayların gözlemlerinden oluşması önem arz eder. İngiliz Tümgeneral Charles Townshend'in "Mezopotamya Seferim"¹⁰⁸ isimli hatıratı harp prensiplerinin incelenmesi bakımından oldukça nadir eserlerdendir. 1967 Arap-İsrail Savaşı ile ilgili yapılan harp tarihi inceleme prensipleri harekât ortamına dair edinilen bilgilerden yararlanılarak incelenmiştir.

Hedef Prensibi bakımından bakıldığında; Arap-İsrail savaşlarında her iki tarafın hedefi farklılık arz etmektedir. Araplar bölgede kurulan İsrail devletini yok edilmesi gereken bir hedef olarak görmekteydi. İsrail ise bölgede var olabilmek ve varlığını kabul ettirebilmek ve ülke sınırlarını mümkün olduğunca genişletmeyi öngörmüştür. Dolayısıyla harekât esnasında da bu maksadın teminine yönelik bir planlama öne çıkmıştır. Arap İttifakının sayısal üstünlüğüne karşı, taktikte uygulanan ve barış döneminden itibaren hedeflere uygun yapılan eğitimler, benzerini birebir andıran fiziki eğitim sahaları ile seri harekât gerçekleştirilmiştir. Hedef olarak ise İttifak güçlerinin hava gücünün alt yapısı ile birlikte imhası öncelikli hedef haline getirilmiştir.

İnisiyatif Prensibi yönüyle konu değerlendirildiğinde; savaşlarda Araplar inisiyatifi ele geçirmek için çalışmış olmalarına rağmen İsrail birlikleri bu konuda daha başarılı sonuçlar almışlardır. Bu durumun tarafların askeri yapıları, modernizasyon ve ordularına verilen desteğin niteliği ile ilgili olduğu da değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, uzun süredir yapılmış olan hazırlık ve pilotların hazır bulunuşluğu inisiyatifi kısa zamanda lehlerine çevirmiştir. Keza

¹⁰⁸ Charles V. F. Townshend, *Mezopotamya Seferim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.1-100.

İttifak güçlerinin tarihte ilk defa büyük çaplı bir savaşa yönelik kurmuş oldukları birleşik hareket merkezlerinin sorunları olduğundan, inisiyatifi yetkin ve tam olarak kullanmada sorunlar yaşanmıştır.

Taarruz prensibi 1967 Arap-İsrail Savaşının tam merkezinde yer almıştır. İnsiyatifi ele geçirmek için taarruz önemli bir yöntem olarak askerlik tarihinin önemli yöntemlerinden biri olmuştur. Ne var ki, yarım hazırlıkla yapılan taarruzlar genelde başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Taarruz prensibini öncelikle Mısır kullanmak istemiştir. Ancak Mısır, 1967 Savaşında taarruz etmeyi Uluslararası alanda cephe açan bir ülke olmamak için tercih etmemiştir. İsrail ise bölgeyi analiz etmiş ve Arapların taarruzunun riskli olacağını değerlendirmiştir. İsrail, coğrafi küçüklüğü nedeni ile bedelinin ağır olacağı öngörüsüyle taarruzi bir eylem ile harekâtı kendi sınırlarının dışında tutmuştur.

Sıklet Merkezi (Teksif) prensibi, harp tarihinin incelemesinde şüphesiz önemli bir husuttur. İsrail bu savaşta, hava gücüne özel bir önem vermiştir. Arap birliklerinin aralarındaki irtibatı yok etmek, harekâta katkı sağlayan doğrudan ve dolaylı unsurları imha etmek ve komuta birliğini etkisiz hale getirmek konusunda, oldukça erken davranmış ve bir anlamda baskın prensibi ile sıklet merkezinin etkisiz hale getirilmesini sağlamıştır. Sıklet merkezini kontrolde hava gücünü kullanırken, özellikle Mısır'ın hava gücünü imha etmeye öncelik vermiştir. Arap İttifakı ise doğası gereği bir ittifakın zorlukları ile karşılaşmış ve sıklet merkezinin tespiti, pro-aktif bir yaklaşımla bölgeye öncelikli harekât icra etme konusunda yeterli deneyimleri yetersiz kalmıştır.

Kuvvet Tasarrufu Prensibi kısıtlı kaynakların doğru verimli kullanılmasını gerektirir. Özellikle insan unsurunun doğru yere teksifi önem arz eder. Bu savaşta, kuvvet tasarrufu ile İsrail tarafından en önemli hedefler öncelikli olarak Mısır hava gücünün ağırlıklı olarak bulunduğu yerler seçilmiştir. Diğer ülkelere ise daha az kuvvet ve zaman olarak da geç bir planlama seçilmiştir. Harekât alanının çok geniş olması sebebiyle, hava görev grubu ve bu grubun en önemli unsuru olan pilotların barış şartlarında hedef odaklı eğitim yapmaları öne çıkmıştır. Keza İsrail eğitim tesislerinin ve eğitim sahalarının, muhtemel bir savaşta imha edebilecekleri hedefe uygun düzenlenmesi sonuca tesir etmiştir. Harekâtın ilk aşamasında, Mısır Hava Kuvvetleri imha edildikten sonra, diğer müttefik güçlerine yönelme olmuştur. İsrail Hava Kuvvetleri harekâta 365 uçaktan 353 ile katılmış ve saldırılara karşı savunma yapmak üzere yalnızca 12 uçak bırakmıştır. Bu durum, taarruz yapıldığı için bir sorun olmamıştır. Ancak güçlü iki devletin hava-hava savaşlarında tartışmaya açık bir durumdur.

Manevra Prensibi harekâtın seyrini ve temposunu doğrudan etkileyen bir prensiptir. Arap-İsrail savaşlarına etkisi olan harp prensiplerinden manevranın önemli tesiri olmuştur. İsrail, bu savaşlarda hava gücünü taarruz maksatlı kullanmıştır. Üstelik hareket kabiliyetini; beklenmeyen yön, yüksek sürat ve alçak irtifa ile müttefiklerin radarlarından gizlemeyi başarmıştır. Aslında coğrafi olarak konu incelendiğinde oldukça geniş bir alandan kalkan hava unsurlarının küçük bir alana yönelik bir operasyon yapmalarının kendi içinde birçok kolaylığı yanında, hava savunma bakımından ise riskleri bulunmaktadır. Ancak kriz ve savaş öncesi elde edilen kazanımlar ve deneyimler bu durumun sonucuna tesir etmiştir. İsrail'in hava unsurlarının barış zamanı yaptıkları yoğun eğitim ile zaman ve mekan olgusunu lehlerine çevirmeleri mümkün olmuştur.

Baskın Prensibi, 1967 Arap-İsrail Savaşında öne çıkmıştır. Özü itibariyle, düşmana beklemediği yer ve zamanda, beklemediği şekilde taarruz etmektir. İsrail uçakları Doğu Akdeniz üzerinden SAM füzelerini atlatarak Mısır kuvvetlerini arkadan çevirmişlerdir. Savaştan sonra İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Dayan'ın gazetecilere verdiği cevap baskın prensibi bakımından önemlidir. General başarıyı neye borçlu olduklarını soran gazetecilere; “Bizim planımız, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferinin kopyasıdır.” demiştir. Bilindiği gibi Yavuz Sultan Selim, Ridaniye Savaşı öncesinde, ansızın El Mukattam Dağını arkadan çevirmiş, Mısır kuvvetlerini ve sabit toplarını etkisiz hale getirmiştir.¹⁰⁹ Moşe Dayan'ın, kriz öncesi beklemek yerine süratle hareket etmeyi tercih etmesi, kara ve hava unsurlarının uyguladığı taktikler birlikte değerlendirildiğinde 1517 Ridaniye Seferi ile birçok bakımdan benzerlikleri bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda konu haritalar üzerinde gösterilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 650 kilometrelik mesafeyi 13 günde yaklaşık 30 bin askeri ile geçmesi ve ansızın Mısır ordusunu arkadan çevirmesi ile İsrail uçaklarının yerden havaya füzeleri arkadan çevirmesi iradesi mukayese edilmeyecek kadar Yavuz Sultan Selim'in ordusu için güçlükler içermektedir. Osmanlı ordusunun yaklaşık bir milyon beş yüzbin (1.0500.000) ton olduğu öngörülen lojistik destek unsurlarının taşınması başka bir inceleme konusu olduğundan burada hariç tutulmuştur.

Savunma Bakanı Dayan'ın 1967 savaşı ile ilgili; “Ben dâhil olmadan önce hükümet diplomasiye bağlanmıştır, neticesini beklememiz gerekir.” şeklinde

¹⁰⁹ <http://www.tarihportali.org/bunlari-biliyor-muydunuz/2449-tarihimizden-bilgiler.html>; Osman Yalçın, *Türk Hava Gücü Kuruluşu İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.330.

beyanatı tam bir aldatmacaydı. İsrail tarafından, harpten bir gün önce genel aldatma planının bir parçası olarak o hafta sonu binlerce asker tatile gönderilmiştir. Bütün dünya gazetelerinde plajlarda dinlenen askerlerin resimleri basılmış ve aldatma planını tamamlamak üzere kabine toplantıları hakkında yanıltıcı tebliğler yapılmıştır açıklamasını yaparken, Giora Forman isimli İsraili eski pilot anılarında; *“Her şey çok kolay oldu. Çünkü defalarca bunun tatbikatını yaptık. Birkaç tanesi yine de havalanabildi fakat ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Bizim için kolay oldu. 75 dk süren ilk saldırı İsraililerin beklediğinden daha kolay oldu.”*¹¹⁰ demiştir. Şüphesiz bu durum normal bir faaliyet olarak değerlendirildiği için anormal bir duruma yönelik olarak değerlendirilmesi için İttifak güçlerinin de oldukça güçlü bir istihbaratı olması gerekirdi.

Emniyet Prensibi tarafların önce kendi güvenliklerini garanti etmeleri ile ilgilendirir. Modern dönemlerde hava unsurları, kara ve deniz unsurlarının emniyetini sağlayan ana unsur haline gelmiştir. 1967 Savaşı'nda, hava harekâtı ile İsrail, kara unsurlarının emniyetini sağlamıştır. Bu yöntem ile kara kuvvetleri de kendi planlamalarını daha rahat yapma ve harekâta katılma imkânı elde etmektedir. Modern havacılığın kuruluşu ile bu yöntem hep aynı sonuçları vermektedir. Kut'ül Amare'de görevli Osmanlı subayı Kurmay Binbaşı Mehmet Emin Bey, gözlemlerine dayanarak yazdığı günlüklerinde hava gücünün geleceğin harplerinde hava hâkimiyetini sağlamadan sevk ve idare yapılmasının mümkün olmayacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹¹¹ Hava gücü düşmanın gözünü kör, kulağını sağır ederken dilini kullanamaz hale getirebilir.

Emir Komuta Birliği Prensibi savaş ortamında olduğu kadar barış ortamında da orduların beyni hükmündedir. Gövdenin hareketi beynin doğru, zamanında ve yeterli kullanılması ile mümkündür. Arap-İsrail savaşında emir komuta birliğini iki aşamada tanımlamak gerekir. Müttefik güç unsurları, bir müttefik kuvvetler birliği olmasına rağmen ordularının geçmişte benzeri bir tecrübesinin olmaması sebebiyle bu alanda önemli sorunlar yaşamışlardır. Sevk-idare anlamında bir bütünlük olmamıştır.

¹¹⁰<https://www.tesadernegi.org/1967-arap-israil-savasinda-hava-gucunun-kullanimi.html>- (E.T.16.12.2021).

¹¹¹ Mehmed Emin Bey (Kur. Bnb.), *Kûtulâmare Hücum ve Muhasarası*, Haz. Sezai Dumlupınar, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2016, s.380-390.

Bunun yanında İsrail'de 3 Haziran 1967 tarihine kadar Başbakan aynı zamanda Milli Savunma Bakanırken, bu görev başbakanın uhdesinden alınarak asker kökenli ayrı bir bakan ataması yapılmıştır.

Sadelik Prensibi harekâtın çok karmaşık bir hale getirilmeden her kademedede görev alanların vazifesini öz ve açık olarak yerine getirmesini kapsar. Günümüzde harpler müştereklik hatta birleşiklik vasfı ile çok karmaşık hale gelmiştir. Sadelik askeri gücün hazırlanması, planlanması ve icrasında gereksiz ayrıntılardan kaçınılmasını gerektirir. Sadelik prensibi ile direktif, plan ve emirler basit ve doğrudan ilgili birimlerin vazifesini belirtmelidir. Sadelik prensibi ile ast komutanlara serbestiyet ve inisiyatif ile local olarak yeteneklerini ortaya çıkarmalarına katkı sağlanması gerekir.

Hedef Prensibi ile asıl maksadın gerçekleşmesi esas alınır. şüphesiz harpler, politik maksatların aracılardır. Ancak bunun için de askeri hedeflerin tespiti ve bunun askerlik bilimine göre hareket edilmesi ve diğer saiklerin etkisinden arındırılması gereklidir. Hedef Prensibi yaklaşımında, Arap-İsrail Savaşında iki aşamada değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi personelin durumu diğer sistemi yaklaşım ve orduların genel durumudur. Personel açısından değerlendirildiğinde İsrail askeri personelinin ve özellikle hava kuvvetlerinin oldukça eğitimi, kendine güven kazanmış ve hedeflere yönelik barış döneminde yapılan yoğun çalışmada deneyimi kazanmış oldukları görölmektedir. Arap hava unsurunun personeli de kendine göre belirli bir performans elde etmiş olmakla birlikte ve özellikle hedeflerin tespit ve imhasına yönelik çok fazla bir deneyim kazanamamışlardır. Konu kullanılan silah sistemleri yönüyle değerlendirildiğinde; İsrail kuvvetlerinin Batı menşeli sistemlerini kullandıkları, yeni yöntemler geliştirdikleri ve özellikle istihbarata dair bilgilere sahiptiler. Bu durum İttifak Arap hava unsurları açısından ciddi bir risk haline gelmiş durumdaydı. Müttefiklerin Harekâtının en önemli özelliği; Irak, Suriye ve Ürdün'ün Mısır Hava Kuvvetleri ile birlikte ve koordineli hareket etmesi üzerine oluşturulmuştu.¹¹² Oysa İsrail güçlü istihbaratı ile harekâtı şekillendirmiş ve baskın taarruzu ile hedeflerine, "Yıldırım Harbi" doktrinine göre taarruz ederek Mısır'ın harekât yapmasına imkân vermemiştir.

1967 Arap-İsrail Harbinin Siyasi ve Askeri Sonuçları

¹¹² HHA, Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanımı, ?, s.127.

1967 Savaşını özellikle Nasır istemiş ancak beklentilerine ulaşamamıştır. Nasır yönetimi; Sina yarımadasını kaybetmiş ve aldığı ağır yenilgi ile daha büyük bir itibar kaybına maruz kalmıştır. İstifa ederek yerini Zekeriya Muhiddin'e bırakmıştır. Ancak halkın yoğun tezahürat ve gösterileri üzerine bir gün sonra yeniden görevine dönmüştür. Bu savaş sonrasında Nasır'ın itibarı düşmüş, ABD ve SSCB'nin bölgeye yönelik silah satışlarında önemli artışlar olmuştur. Geleceklerini diğer Arap ülkelerine bağlayan Filistinliler, milli bir mücadele ile kendi geleceklerini teminat altına alabilecekleri gerçeği ile yüzleşmiştir.¹¹³ "Savaş sonunda kabul edilen 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörmekte, bölgedeki her devletin, "güvenlikli ve tanınmış sınırları" içinde yaşaması hakkını kabul etmekteydi. Mısır, Ürdün ve İsrail kararı tanımış, Suriye ise tanımamıştır. Arap ülkeleri İsrail'in işgal ettiği bölgeden şartsız çekilmesini talep ederken, İsrail ise görüşmelerde güvenli bölge tespitini istemektedir. Keza, Filistinlilerin devlet kurma hakkı olan bir halk olarak tanınması gerekirken, konuya mülteci sorunu olarak bakılması bir diğer önemli görüş ayrılığı olmuştur.¹¹⁴

Nasır, bir süredir Amerikan karşıtı ve SSCB yanlısı bir politika izlemekteydi. Oysa Nasır'ın bağlarını Batılı ülkeler ile zayıflatması kendisinin, Moskova ile pazarlık gücünü zayıflatmış bulunuyordu ve bunun farkındaydı. Nasır, bir konuşmasında aldığı Sovyet desteği karşısında Mısır'dan bir şey istenmediğini ve ısrarla sormalarına rağmen Rus yetkililerin kendilerinden hiç bir taleplerinin olmadığını belirtmektedir. Oysa SSCB donanması ile Akdeniz'de Mısır'ın işbirliği bu konuda oldukça ileri bir adımdı ve SSCB'nin nihai hedeflerinden biriydi.¹¹⁵

Mısır, Suriye ve Ürdün İttifak ülkelerinin, fakat farklı stratejilerde birbirlerinden uyumsuzca giriştikleri ve tarihe 6 gün sürmesi nedeniyle bu isimle geçen savaşın

¹¹³Serbest, *a.g.t.*, s.155-160; Abdullah bekçi, [https:// www. savunmasanayist. com/ 2-arap-ismail-savasi- 6-gun-savasi-\(E.T.:24.06.2021\)](https://www.savunmasanayist.com/2-arap-ismail-savasi-6-gun-savasi-(E.T.:24.06.2021)).

¹¹⁴ Kemiksiz, *a.g.m.*, s.136; Doğanoğlu, *a.g.m.*, s.363; Çendek, *a.g.t.*, s.39; Serbest, *a.g.t.*, s.155,156; Mehmet İlhan, *Siyasi Ve Hukuki Boyutlarıyla İsrail'in Yerleşimci Politikasının İncelenmesi*, Çankaya Ün. Sos.Bil.Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s.25-27; Zuhul Çalık, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Karadeniz Ün.Sos.Bil.Enst, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010, s.35-37.

¹¹⁵ Türkman, *a.g.t.*, s.242; Emre Tetik, *Süveyş Krizi'nden Yom Kippur Savaşı'na Arap-İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası (1956-1973)*, Aydın Adnan Menderes Ün., Sos.Bil.Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2020, s. 133-135.

ve sonucunda İsrail topraklarını 3.5 kat genişletir. Böylece Batı Şeria, Sina Yarımadası, Golan Tepeleri ve Kudüs İsrail'in eline geçer. Suriye'nin bu üçüncü savaşta kaybettiği Golan Tepelerini İsrail, stratejik öneme sahip olması sebebiyle, resmen 1981'de ilhak etmiştir. Golan Tepelerine, 12.500 Yahudi göçmen yerleştirir ve Golan Tepeleri'ndeki İsraililerin sayısı, bölgenin sakinleri olan Dürzilerin sayısına eşit bir hale gelmiştir.¹¹⁶ 1967 Arap-İsrail Savaşı boyunca, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan 350 bin Filistinli Arap'ın yerinden edildiği değerlendirilmektedir. O dönem için bu sayı, Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan toplam nüfusun dörtte birini oluşturmaktadır.¹¹⁷

1967 yılında yağılan 6 Gün Savaşı sonunda İsrail, Arap devletlerinden önemli miktarda toprak kazanmıştır. Mısır'dan Doğu Şeria ve Süveyş kanalını da içine alacak şekilde Sina yarım adası ve Gazze Şeridi'ni, Ürdün'den Batı Şeria'yı ve Suriye'den Golan tepelerini alarak bölgedeki toprak büyüklüğünü artırmıştır. İsrail başbakanı Levi Eshkol 12 Haziran 1967 tarihinde, İsrail'in bir hafta önce duruma dönmesini kimse beklemesin açıklamasını yapmıştır. BM tarafından 22 Kasım 1967 tarihli 242 Sayılı Karar ise bu duruma karşı bir önlem olmasına rağmen İsrail tarafından pek dikkate alınmamıştır. Ağır bir yenilgi alan İttifak güçleri, İsrail'in kısa zamanda göstermiş olduğu bu kati başarı karşısında psikolojik, politik ve askeri anlamda kaybetmiştir.¹¹⁸ İsrail Devleti, Altı Gün Savaşı'nda, Suriye'nin başkenri Şam'a kadar ulaşmıştır. Nihayet, SSCB müdahalesi ile sona ermiştir. Sovyetler, Amerika'dan İsrail'i durdurmasını istemiştir. Savaş, Arapların tam olarak hezimete uğraması ile sona ermiştir.¹¹⁹

1967 Arap-İsrail Savaşı(Altı Gün Savaşı)'nın Araplar üzerindeki etkilerini değerlendiren S.D. Goitein'e göre; "...Bozgunun en somut göstergesi kafa karışıklığı, utanç ve depresyondur. Bu durum uzun vadede Arapların hem

¹¹⁶ Yüksel Kaştan, "Ortadoğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye", Tarih ve Medeniyetler Tarihi 4, 2012, s.1801; Türem, a.g.t., s.196-200; Fatma Tunç Yaşar-Sevinç Alkan Özcan-Zahide Tuba Kor; "Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin", İHH İnsani Yardım Vakfı,7. Baskı, 2010, s.59-61; Erkmen, a.g.m., s.2,3.

¹¹⁷ Çatak, a.g.m., s.203.

¹¹⁸ Mevlüt Bulut, "Altı Gün ve Yom Kippur Savaşının Modern İsrail Kimliği Üzerine Etkisi",Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2018, Sayı: 20, s.345.

¹¹⁹ Mustafa Torlak, "Siyonizmin Penceresinden Arap -İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları",Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.66; Çalık, a.g.t., s.36.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

kendileri hem de düşmanları hakkında daha gerçekçi ve eleştirel bir değerlendirme yapmalarına neden oldu...".¹²⁰

1967 Arap-İsrail Savaşları sonucunda İsrail ordusunun ele geçirdiği SSCB yapımı pek çok silah İsrail'in Tahran'daki askerî ataşesi Yaakov Nimradi aracılığı ile Kürt gruplara teslim edildi. Mustafa Barzani, bu dönemde İsrail'i ziyaret etmiş ve üst düzeyde görüşmelerle İsrail'in Kürtlere verdiği destek teyit edilmiştir.¹²¹ Bu gelişme bölgedeki ülkeler için başka bir sorunun daha ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

6 Haziran 1967'de Nasır'ın, ABD ve İngiltere'yi, İsrail saldırısına ortak olmakla suçlaması üzerine Bağdat'ta toplantıya katılan Arap ülkelerinin temsilcileri, İsrail'e doğrudan yardım eden ABD ve İngiltere'ye petrol ihracının durdurulması yönünde karar almıştır. Bu karar, Arap ülkelerinin bir konuda ortak karar alması ve etkili olma iradesi bakımından önemli bir durumdur. Bu gelişme sonrası petrol fiyatında bir yükselmesi de gerçekleşmiştir. Irak, petrol ihracının tamamen durdurulmasında ısrarlı olmuştur. Bir süre sonra üretilen petrolün başka ülkelere yönlendirilmesi mecburiyeti ortaya çıkarken bu ambargo öncelikle uygulayanlara zarar vermeye başlamıştır. 6 Haziran 1967'de başlayan ambargo 29 Ağustos 1967 tarihinde Sudan'ın başkenti Hartum'da toplanan 14. Arap Birliğinde kaldırılmıştır.¹²² Mısır bu savaşta, İsrail'in yanında İngiltere ve ABD'nin de savaşmış olduğunu iddia etmesi ve SSCB'yi harekâtın içine çekmek istemesi başarısız olmuştur. Petrol ile ilgili Arap ülkelerinin tehdidi sonraki yıllarda da gündeme gelmiş ve bunun üzerine petrolün denetimi ve bir tehdit silahı olarak kullanılmaması, Batı ülkeleri için önemli hale gelmiştir. Müttefikler, kendi aralarındaki bütünlüğü bu savaştan sonra da sağlamada güçlük çekmeye başlamışlardır.

"1967'de İsrail'le yaptıkları savaştan yenik çıkan ve İsrail karşısında büyük bir hezimete uğrayan Mısır, Suriye ve

¹²⁰ Doğanoglu, *a.g.m.*, s.359.

¹²¹ Sayım Türkman, *"Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu Politikası Ve Türkiye'ye Yansımaları (1919-1973)"*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2005, s.102.

¹²² Akkaya, *a.g.t.*, s.107.

"İsrail'le barışa hayır, İsrail'i tanımaya hayır, İsrail'le görüşmeye hayır. Ancak bir aradayken bu "hayır"ları söyleyen Arap ülkelerinden üçü (Mısır, Suriye, Ürdün) perde arkasında İsrail'le görüşmeleri çoktan başlatmıştır. Bu üç ülkenin ortak özelliği, İsrail'den geri almaları gereken topraklarının olmasıdır." Yaşar-Kor, *a.g.e.*, s.60; Çendek, *a.g.t.*, s.37.

Ürdün savaştan sonra yeni silahlar ve teçhizatlar olarak ordularını güçlendirmişlerdir. İsrail de buna karşılık ordusunu güçlendirmek adına ABD ve Fransa'dan modern silahlar ve teçhizatlar olarak ordusunun donanımını güçlendirmiştir."¹²³

1967 Savaşı sonunda, Arap topraklarından büyük bir kısmı, Gazze Bölgesi, Sharm El Sheikh, Suveyş Kanalı'na kadar, Sina Yarımadası'nın tamamı, Eski Kudüs, Ürdün'ün batı kesimi, İsrail'in kuzey kısmına kadar hâkim Suriye arazisi, bir buçuk milyon nüfus, iki milyon dolar kıymetindeki silah, araç gereç İsrail'in eline geçmiştir.

İsrail Hava Kuvvetlerinin uyguladığı; baskın, hedef istihbaratı, alçak profil yüksek sürat uçuş yöntemi ve zaman prensibini yani turnaround savaşın sonucuna katkısı olan önemli farklılıklardır.¹²⁴ 1967 Arap-İsrail Savaşının önemli siyasi ve askeri sonuçları olmuştur. Başlıcaları şunlardır.¹²⁵

a. İsrail'in hava üstünlüğünü sağlaması, kara harekatı da dahil savaşın sonucunu belirleyici olmuştur.

b. İsrail, hava gücünü doğru hedeflere yeterli miktarda teksif ederek, gayret tasarrufu sağlamış ve takiben belirlediği öncelikler sırasına göre diğer hedeflere yönelmiştir.

c. İsrail taarruzda; hedeflere stratejik baskın yaparken, pistlere karşı yeni tip bir silah kullanarak teknik baskının avantajından yararlanmıştır.

ç. İlgisiz yerlere park edilen sahte uçaklara İsrail taarruz etmemiştir. Bunun sebebi, kamuflaj boyalarının yetersiz olması ve ayrıca yeterli istihbarata önceden sahip olmasındandır.

d. Müttefikler, henüz yeni ittifak kültürü oluşturmaya başladıkları için birleşik komuta merkezi kurmakta ve idame ettirmekte sorun yaşamışlardır. Bu koordinasyonsuzluğun sonucunda ise Mısır dışındaki müttefik ülkeler harekâta geç girmişlerdir. Bu süreçte İsrail, Mısır hedeflerini imha ettiğinden daha zayıf ve yetersiz olan diğer kuvvetleri kolaylıkla imha etmeyi başarmıştır.

e. İsrail'in hava harekatı, tek uçağa kadar merkezi olarak planlanmıştır.

¹²³ Gül-Yüksel, *a.g.m.*,s.344; Çendek, *a.g.t.*, s.34-37.

¹²⁴ HHA, "...Hava Gücünün Kullanılması", s.131.

¹²⁵ Zaif, *a.g.e.*, s.223,224

f. İsrail'in sahip olduğu lojistik sistem, başarılı olmuştur. Pist, onarımında pistleri hemen yeniden aktif etme imkânı elde etmiştir. Müttefikler yoğun bir taarruz maruz kaldıkları ve yeterli donanımları olmadığından bu alanda sıkıntılar çekmişlerdir.

g. Bu savaş; batı ve doğu silah sistemlerinin taraftarlarını desteklediği, iki hasmın silah sistemlerinin üreticilerine silahlarını test etme imkanı sunduğu bir hareket olmuştur.

ğ. İsrail baskın prensibi ile oldukça hazırlıklı olduğunu göstermiştir. Bu planı uygulamasında, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden yararlanması ise tarihten ders alma boyutuyla incelenmesi gereken bir husustur.¹²⁶ Diğer taraftan arada 450 yıl gibi süre olsa ve silah silah sistemleri tamamen başka çağın şartlarında olsa bile harekât şartlarının, taktik ve stratejilerin zaman ve mekân prensibiyle her zaman önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

h. İsrail, 1967 Savaşı'nı kazanarak, sınırlarını dört kat genişletmiştir. Bundan sonraki dönemde, İsrail tarafından işgal edilen bu toprakların terk edilmesi, Arap Cephesi için sürekli barış için temel koşul olmuştur. 1970'lerde ABD'nin, Süveyş'in açılması için girişimi başarılı olamamıştır. Bu hadiseden hareketle, olası bir kriz ve harp durumunda vatan topraklarının her şartta savunulması ve gelecekte oluşacak şartlara göre geçici olarak terki şeklinde bir tercihin sonuçlarının ağır olacağı burada tezahür etmiştir.

j. Dönemin blok ülkelerinin eğitim sistemlerinin mukayesesi burada tatbik edilmiştir.

Türkiye, 1967 Arap-İsrail Savaşını yakinen takip etmiştir. Türkiye bu tarihlerde Kıbrıs Sorunu sebebiyle bir takım sorunlar yaşamaktaydı. NATO üyesi olmasına rağmen, "1962 Küba Krizi'nde İzmir Çiğli'deki Jüpiter füzelerinin kendi iradesi dışında sökülmesi, Türkiye tarafından SSCB karşısında ABD'nin koruyucu kanatlarının ortadan kalktığı biçiminde algılandı."¹²⁷ Oysa soğuk savaşın en kritik zamanlarının yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin modern silahlara bir an evvel ulaşması ve kolektif güvenlik kuşağın güçlü duruşunu sürdürmesi gerekirdi.

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan Hava Gücünün Çıkaracağı Dersler

1920'lerde birçok stratejist ve askeri lider tarafından öngörülen hava gücünün savaşların kaderi üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Yakın hava

¹²⁶ Yalçın, a.g.e., s.330.

¹²⁷ Bulut Gürpınar, *Türk Dış Politikasında Değişimin Bir Örneği: 1967 Arap-İsrail Savaşı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s.3-10.

desteğinde, hava-kara ve hava-deniz eğitiminin önemi ortaya çıkmıştır.¹²⁸ Hava Kuvvetlerindeki uçak eksikliği daha fazla eğitim ve planlamada yapılacak düzenlemeler ile sorti sayısı arttırılabilir. İlk taarruz şokunu atlatmak için sığınak ve uçakların yerde park halindeyken emniyetli korunmalarını sağlayan yapılar olan yüksek tahribatlı bombalara dayanaklı uçak sığınakları önemli birer kuvvet koruma unsurları olmuştur. Elektronik Harp savaşların en önemli unsurları arasında yer almıştır. Yol pistler hedefin dağıtılması ve eldeki hava gücünün bekası bakımından önemli bir alternatif haline gelmiştir. Pistlerde açılacak çukurların kısa sürede kapatılabilmesi için Pist Çabuk Onarım (PÇO) malzemesinin hazırlanması ve planlamaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Uçaklardan yer hedeflerine atılan hobos, rockeye ve maverick silahlar hava ateş gücünü çok arttırmıştır.¹²⁹ Pistlerde PÇO tedbirleri alınırken, zamana ayarlı bombaların kullanılması ise başka bir risk olarak ortaya çıkmıştır.

1967 savaşında önemli sonuçlardan biri de sığınakta bulunmayan ve uzun kalkış pistlerine ihtiyaç gösteren uçakların yerde tahrip olma ihtimallerinin yüksek olmasıydı.¹³⁰ Açık sahalarda tutulan uçakların olası bir baskında hiç görev yapamadan imhası öne çıkmıştır. Harbin siyasi sonuçları bakımından değerlendirildiğinde İsrail'in bölgedeki varlığının pekiştiği ve kendisine kuruluşundan itibaren destek veren ABD'nin desteği sürmüştür. Müttefik ülkelerin, hava gücünü kullanmada, kendi aralarında daha iyi organize olamamaları ortaya çıkmıştır. Ancak müttefiklerin zamanla önceki savaşlara rağmen daha güçlü birer rakip oldukları görülmüştür.

Harekat şartlarında Amerikan 6'ncı Filosu hava unsurları tarafından İsrail'e 566 sorti uçuş ile 23.395 ton ikmal malzemesinin taşınmıştır. SSCB tarafından ise Kahire ve Şam'a havadan 934 sortide 15.000 malzeme ulaştırılmıştır. Şüphesiz bu iki ülkenin uydular marifetiyle sağladıkları stratejik keşif de savaşı uzatan bir diğer sebep olmuştur.¹³¹ Bu bakımdan burada yalnız bölge ülkeleri değil, eğitimi, silah sistemi, füzeleri, keşif desteği ile iki süper güç bilek güreşi yapmıştır.

¹²⁸ Albay Sadri Öyküsü olarak bilinen hadise bu alanda oldukça önemli bir vakadır. Günsev, *a.g.e.*, s.172.

¹²⁹ Zaif, *a.g.e.*, s.233.

¹³⁰ [https:// www. tesadernegi.org/ 1967- arap-israil-savasinda- hava-gucunun-kullanimi.html](https://www.tesadernegi.org/1967-arap-israil-savasinda-hava-gucunun-kullanimi.html) (E.T:24.06.2021).

¹³¹ HHA, "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanımı", HHA Basımevi, 2. Basım, s.135.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

Özellikle hava gücünün başarı sağlamasında kesintisiz ve yoğun eğitimin ve modern silah sistemlerinin önemi görülmüştür.

Sonuç

Harp tarihinde birçok değişken olmasının yanında bazı temel hususlar tarihin her döneminde önemlidir ve bu önemli konuları dikkate almayan orduların başarılı olma ihtimalleri daha düşüktür. Filistin bölgesi tarihin hemen her döneminde çatışma alanı olmuş ve bu özelliği bu gün de devam etmektedir.

Filistin tarihinin en uzun süreli barış dönemi Osmanlı İmparatorluğu dönemi egemenliğine rast gelmiştir. Mısır Seferi esnasında, bölgenin kontrolünün sağlanması için önemli mücadeleler verilmiştir. Kaybı ile bölgedeki 400 yıllık Türk egemenliğine, son verilmiştir. Ne var ki İngilizler bölgede, 30 yıl bile kalma başarısı gösterememiştir. Nitekim Osmanlı zamanından beri bölge üzerinde emelleri olan bazı oluşumlar ve bunun destekleyen emperyal güçler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda, İsrail Devleti yeniden kurulmuştur. Bölgede 1947 yılı BM Kararına göre bir de Filistin Devleti kurulması tanınmışsa da bu halen mümkün olamamıştır. İsrail'in kurulması ile birlikte Arap devletleri, buna fırsat vermemek istediklerinden, 1948 yılından 1973 yılına kadar birçok savaşlar yapmışlardır. 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları ile İsrail, bölgeye tam olarak yerleşmiş ve daha sonra Arap ülkeleri ile imzaladığı antlaşmaların da sonucu olarak varlığı tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte birçok devletin işbirliğine rağmen İsrail ile baş edilememesi ve harbi kaybetmeleri; politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, inovatif ve demografik başlıklar halinde harp tarihi bakımından ayrıca inceleme konusudur.

Harbi kazanan orduların sevk ve idaresinde görev alan komuta heyetinin harp prensiplerine sadık kalmaları ve her prensibi uygulanabildiği kadarı ile harbin sonucuna tesir etmektedir. İsrail-Arap Savaşlarında bu durum açıkça görülmektedir. 1967 Savaşı'nda, savaşan taraflar olarak görülse de, gerçekte Sovyetler Birliği ile Amerikan sistemlerinin eğitim ve silahlarının mukayesesi yapılmıştır.

Harp tarihi prensipleri temelde; planlar, insan gücü ve silah sistemleri yönüyle değerlendirilebilen ve her bir maddenin oldukça geniş değerlendirmesinin yapılabileceği karmaşık bir konudur. Yapılan incelemenin tarafları bütünü izah etmesi imkânı bulunmamaktadır. Harp Tarihi incelemelerinde harekâtın belirli bir aşamasında komutan tarafından yapılan ve sınırlı kişiler arasında kalan bir komut harekâtın seyrini değiştirmeye etki edebilmektedir. Bu sebeple elde edilen

dokümanlar, hatırat sahiplerinin paylaşımları ile değerlendirmeler yapılmaktadır.

Günümüze doğru yaklaşıldıkça icra edilen harekâtlarda ve muharebelerde harekât ortamının şekillenmesi ve harekâtın idaresi karmaşık hale gelmektedir. Hava gücü ile birlikte savaşın üçüncü boyutunu oluşturması ve ilk iki boyutu olan kara ve deniz gücünü doğrudan etkilemesi öne çıkmıştır. Diğer taraftan elektronik harp sonuca doğrudan tesir etmekte ve savaşın denklemini değiştirebilmektedir.

Savaşlar eski dönemlerde iki ordu arasında takiben iki millet arasında cereyan ederken günümüz dünyasında bütün dünyayı kapsamına almakta hatta uzay gücünün kullanılması ile dünyanın dışını da etkilemektedir. Bu değişim bütün insanların ve evrenin hayatını etkileyebilmektedir. Bu nedenle; her ülkenin olası bir kriz ortamına hazırlıklı olmak için barış şartlarında oldukça uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duymaktadır.

Günümüz savaşlarının ülke ekonomisine olan etkileri geçmişe göre oldukça yüksektir. Bunun sağlanabilmesi için ülkelerin milli imkân ve kabiliyetlerini en verimli şekilde harekete geçirmeleri gerekmektedir. Gök Vatan'ın emniyeti ve burada kurulan hava hâkimiyetinin, Mavi Vatan ve Ana Vatan'ın emniyetini doğrudan etkilemekte olması yönüyle öne çıkmaktadır.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda ortaya bir başka sonuç milletlerin kaderlerini başka milletlerin çabalarına bağlamayıp, kendi dinamiklerini kullanmaları gerektiği gerçeğidir. Aslında bu sonuca ilk örnek Türk Kurtuluş Savaşı olmuştur. Bu savaş ile dışa bağımlılığın her zaman büyük bir pranga olduğu görülmüş olduğundan modern sistemleri ülkelerin kendilerinin üretmeleri öne çıkmıştır. şüphesiz bu ise bilim, eğitim ve vizyon ile onlarca yıllık istikrarlı bir mücadele ile mümkündür. 1967 Arap-İsrail Savaşı bu yönüyle Filistinlilerin bu gerçeğ ile yüzleşmeleri sonucuna neden olmuştur.

Ülkelerin, Gök Vatanlarında kesintisiz hava hâkimiyetini sağlamaları bağımsızlıklarının teminatıdır. Bu ise öncelikle yeterli, tecrübeli ve profesyonel personel yanında modern ve milli imkânlarla her zaman hazır durumda bulunan techizat ve sistemlerin kesintisiz temini ile mümkündür. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün; bir ülke, hava unsurlarıyla başka bir ülkeye saldırı planlarken, o ülkenin hava gücünü de daima dikkate almak zorunda kalacağı gerçeğinin

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

bilinmesi gerekir mealinde söylediği hava teorisi her zaman önemini koruyan bir tespittir.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafların gelişmiş güçlü ülkelerin silah sistemleri ile techiz edildiği görülmektedir. Bu savaştan çıkan bir diğer sonuç sadece silah sistemleri değil, ülkelerin eğitim sistemleri de savaşın sonucunu belirleyen etkilerdendir. Yine stratejik öngörülerin bazen taktik uygulamalar ile başarısız olduğu da bu savaşta ortaya çıkan bir diğer sonuç olmuştur.

Şüphesiz önemli sonuçlardan biri de dünya ile eşzamanlı milli sistemlerin geliştirilmesi, milli imkan ve kabiliyetlerin mümkün olduğu kadar kullanılmasına yönelik tedbirlerin alınmasıdır. Uzun yıllara sari bir planlama sonucunda; yeterli ve profesyonel personel gücü, modern milli sistemler, uygun yönetim şekli ve teşkilatın oluşturulması gerekmektedir. Bu pro-aktif tedbirler, muharebelerin sonucunu doğrudan etkileyen hususlardandır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA), 030.01.133.864.2.

BCA, 30.1.0.0.7.43.22.

BCA, 030.10.266.793.49)1-2.

BCA, 030.18.01.02.131.25.10.

BCA, 030.8.01.02.132.36.12.

BCA, 030.18.01.02.118.87.1.

BCA, 030.18.01.02.122.32.5.

BCA, 030.18.01.02.118.108.3.

Telif ve Tektik Eserler

Armaoğlu, F. (2016). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, Nesil Matbaacılık, İstanbul.

Mehmed Emin B.(2012). (Kur. Bnb.), *Kûtulâmare Hücum ve Muhasarası*, haz. Sezai Dumlupınar, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2016.

- Kaştan, Y. (2012)."Ortadoğu'da Arap-İsrail M¼cadeleleri ve T¼rkiye", *Tarih ve Medeniyetler Tarihi* 4.
- Oran, Baskın, T¼rk Dış Politikası Cilt:I, 1919-1980, İletifim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul,2001.
- Özdemir, H. - Subaşı, E.(2009). *Osmanlı belgelerinde Filistin*, Seçil Ofset, İstanbul.
- G¼nsev, M.(2007). *Savaş Aldatmaları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hava Harp Akademisi, "Geçmişten G¼nümüze Hava G¼c¼n¼n Kullanımı"*, HHA Basımevi, 2. Basım.
- Townshend. C.V. F.(2012). *Mezopotamya Seferim*, (Çev.:G¼rol Koca), T¼rkiye İş Bankası K¼lt¼r Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, O.(2017).*T¼rk Hava G¼c¼ Kuruluşu İlk Seferleri ve Y¼kseliři (1911-1950)*, T¼rkiye İş Bankası K¼lt¼r Yayınları, İstanbul.
- Zaif, O.(2009). *Hava Harp Tarihi*, HHO Yayınları, İstanbul.

S¼reli Yayınlar (Dergi ve Tezler)

- Akkaya, A. (2016). *"Geçmişten G¼nümüze Orta Doğu'da Petrol Savaşları ve Devlet Sistemlerine Etkileri"*, Y¼ksek Lisans Tezi, S.¼.Sos.Bil. Enst., Konya.
- Akg¼nenç, Oya. (2007). *Amerikan Dış Politikası, Ufuk Üiversitesi UAI Programı*, Ankara.
- Aras, İ. (2010). *"Filistin-İsrail Arasındaki Temel Sorunlar ve Uluslararası Hukuk"*, Y¼ksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üiversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Çanakkale.
- Arslan Y. (2010). *Perslerin Y¼netim Politikası*, Selçuk Üiversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Basılmamış Y¼ksek Lisan Tezi, Konya.
- Bulut, M.(2021). *"Altı G¼n ve Yom Kippur Savaşının Modern İsrail Kimliği Üzerine Etkisi"*,Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2018, Sayı: 20.
- Çalık, Z. (2010). *Filistin-İsrail Barış S¼reci ve T¼rkiye*, Karadeniz Ünv.Sos.Bil.Enst, Basılmamış Y¼ksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Çatak Bilge D.(2016). "M¼lteci Olarak: Mersin'de Yaşayan Filistinli M¼ltecilerin G¼ç Hik¼yeleri", *G¼ç Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

- Çelik, M. (2020). "Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-926)", *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları ve Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu*, Hiper Yayın, İstanbul, 2020, s.110-137.
- Çelik Y.(2019). *Yeniden Milli Mücadele Dergisi'nde Ortadoğu (1970-1980)*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Çiçek, T.(2021)."Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekâtı", [https:// www.academia.edu](https://www.academia.edu), (E.T.:25.06.2021).
- Çendek, N.(2014). "*Ürdün'ün Dış Politikası (1920-2006)*", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sos.Bil.Enst., Ankara, 2008, ŞENEL, Burak, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1.
- Doğanoğlu, K.(2020). "Siyasi ve Askeri Yönleriyle 1967 Arap-İsrail Savaşı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 45, Nisan 2020.
- Ediz, İ. (2015). "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset 1919-1922", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.141-176.
- Ergün, Y. (2018). Kudüs'ün Hukuki Statüsü ve Uluslararası Toplumun ABD'ye Cevabı, *Uluslararası Hukuk Bülteni*, 13. Sayı, s.8-11.
- Erkmen S.(2019). Ortadoğu Barış Süreci, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.47, Kasım 2019, s.1-8.
- İlhan, M. (2020). *Siyasi Ve Hukuki Boyutlarıyla İsrail'in Yerleşimci Politikasının İncelenmesi*, Çankaya Ün. Sos.Bil.Enst.,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- Gül, M.- Yüksel, Bekir A. (2016). "İsrail'in Dış Politikasını Anlamak: Tevrat, "On Emir", "Vadedilmiş Topraklar" Ve Üstünlük", *Kırıkkale Üniversitesi Sos.Bil.Dergisi*, Ocak 2016/ Cilt: 6, Sayı: 1, Kırıkkale.
- Gürpınar, B.(2008). *Türk Dış Politikasında Değişimin Bir Örneği: 1967 Arap-İsrail Savaşı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ghotbi, Mir M. (1990). *Arap İsrail Çatışmasının Temelinde Olan Filistin Sorunu (1900-1980)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sos.Bil.Enst. Uluslararası İlişkiler, İstanbul.

- Kantarcı, ř. (2012). Soguk Savas Sonrası Uluslararası Sistem:Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 16.
- Kemiksiz, Nigar N. (2018). "Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları", *Journal of Arenes*, Cil:3, Sayı: Özel, Vol:3, Issue: Special, 2018.
- Kılloğlu, M. E. (2021). "1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 726-757.
- Koç, Malike B. (2019). "İsrail Devleti'nin Kudüs'ü Başkenti İlan Etme Kararının Türk Basınında Yansımaları", *Proceedings of ADVED 2019- 5th International Conference on Advances in EducationandSocialSciences 21, 23 October2019, Istanbul, Turkey*.
- Olgun, K. (2007). "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", 38. (ICANAS) *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*.
- Pehlivan. Y. (2006). "Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948–1967)", 9 Eylül Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Serbest, M.B. (2003). *Soğuk Savaş (1945-1975) Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikası-Gücün Hukuka Üstünlüğü*, İstanbul Üniversitesi Sos.Bil.Enst, Basılmamış Doktora Tezi, istanbul.
- Sınmaz, K. (2017). "Ortadoğu'da Su ve Barış İsrail'in Su Gaspı ve Bölgesel Politikaları", *İnsamer Araştırma 51*, Aralık 2017.
- şenel B. (2014). İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, s.157-178.
- Tetik, E.(2020). *Süveyş Krizi'nden Yom Kippur Savaşı'na Arap-İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası (1956-1973)*, Aydın Adnan Menderes Ün., Sos.Bil.Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Türem, şule İ. (2017). *Mesih İnancının Yahudi Toplumundaki Sosyal ve Siyasal Yansımaları (XVIII. Yüzyıldan İtibaren)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Türkman, S. (2005). "Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu Politikası Ve Türkiye'ye Yansımaları (1919-1973)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Osman Yalçın

1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı

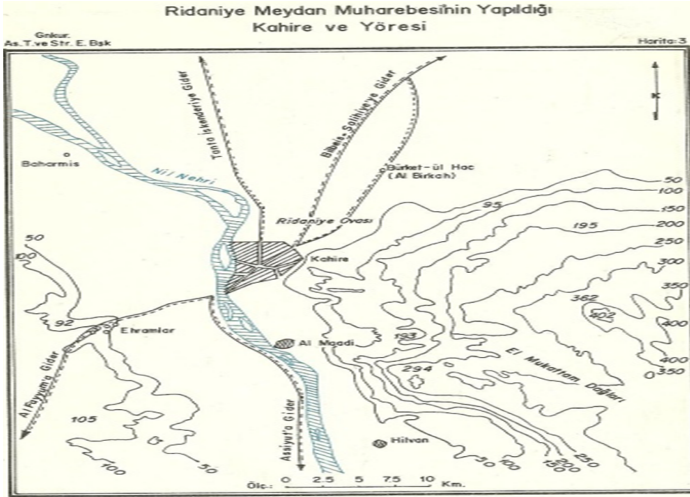
- Torlak, M.(2010). "Siyonizmin Penceresinden Arap -İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları",Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Umar, Ö.O. (2010). Murat, Turgay, Sovyet Rusya'nın Mısır Üzerinden Ortadoğu'ya Girişi, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VII, Sayı:1, Elazığ.
- Yalçın, O. (2021). Harp Tarihinin Etüdü ve Harp Tarihi Yazımında Yöntem, **19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:(2), s.462-497. DOI: 10.52835/19maysbd.913507
- Yalçın, O. (2021). "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı", *Bilgi Dergisi*, KIŞ 2021/SAYI 96, s.147-176.
- Yalçın, O. (2014). "Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: 'Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi', *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 2014, s.327-347.
- Yaşar, Fatma T. - Özcan, Sevinç A. - Kor, Zahide T. (2010). "Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin", *İHH İnsani Yardım Vakfı*,7. Baskı.

İnternet Kaynakları

- <https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi->
(E.T.:11.12.2021)
- <http://www.haber1.com/haber/434276/misirin-yeni-suveys-kanali>
(E.T.:15.06.2016).
- <http://t24.com.tr/haber/suveys-48-panama-kanali-1,5-milyar-dolar-kazandiriyor>. (E.T.:15.06.2016).
- <http://bianet.org/bianet/siyaset/53881-israil-filistin-sorununun-tarihcesi#1897>
(E.T.: 11.12.2021)
- <http://www.tarihportali.org/bunlari-biliyor-muydunuz/2449-tarihimizden-bilgiler.html> (Erişim Tarihi: 04.03. 2015)
- <https://www.tesadernegi.org/1967-arap-israil-savasinda-hava-gucununun-kullanimi.html> (E.T.:24.06.2021).

Osman Yalçın
1967 Arap-İsrail Savaşı ve Savaşta Hava Harekâtı
EKLER

1517 Ridaniye Seferinde Osmanlı Ordusu Konak ve Savaş Alanı
Krokileri (ATASE Yay.)

1967 İsrail-Arap Savaşında İsrail Uçaklarının Harekat Profili
(ATASE Yay.)

